

אחדות

XXXII. ÉVFOLYAM, 157. SZÁM • 2022. AUGUSZTUS • 500 Ft
5782. ÁV • מנחם אב תשפ"ב • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Legyen fény!

újra régi pompájában
tündököl a „Vasvári”

ZSINAGÓGÁK
HETE

**Kóser békefalu
a Balaton partján:**

Hogy kerültek ukrán zsidó
menekültek Balatonőszödre?

A válság egy jobb világot hozhat el

Interjú Köves Slomó rabbival

KEDVES OLVASÓ!

Gyerekkorom óta imádom az őszt. Az új tanév és az új „zsinagógai év” új kihívásokat, új izgalmakat ígért a végtelen nyár után. A sok újdonság között legnagyobb varázslata mégis azoknak a dolgoknak volt, amiket – jobb híján – a megszozott különlegességnek nevezhetnénk. Az ünnep velejáróinak, amik minden évben eljöttek, és mégis minden évben az újdonság izgalmát hozták. A mézbe mártott alma. A kerek bárhesz. A kopogós cipő zsinagógába menet. A szukkotai sátor, a szimchát torái zászlók – és persze a cukorkadobálás.

Mostanában persze az őszt nem csak képletesen sodor fölélem sötét fellegeket: az új tanév kinőtt tornacipők, elveszett körzők és kiolvasatlanul maradt kötelező olvasmányok képével kísért, de az ünnepek varázsa akkor is magával ragad, ha időközben a cukorkaszedő gyerekek térfeléről átnyergeltem a cukorkadobáló nénik térfelére (ezúton is elnézést a nálam szigorúbb cukorkafogyasztási irányelveket valló szülőktől...).

Ros hásánára cimeszt főzök, mint a nagymamám, és helyette én nézek csalódottan, amiért idénre se szerette meg semelyik gyerek. Minden teríték mellé egy aprócska, madár alakú bárheszt sütök, úgy hívják őket jiddisül, hogy fejgele chále. Új szokás ez nálunk, őszintén megmondom: itt az Egységben olvastam erről először, és annyira megtetszett, bevettem az újévi menübe. Madárka bárhesz, gránátalma, méz, alma, cimesz indítja az évet, ez a rend az őszi nagyünnepek kiszámítható világában.

Csakhogy a világunk mostanában kiszámíthatatlan. Egy ilyen világban minden eddiginél nagyobb szerepe van a fogódzóknak, amik egyik napról lendítenek minket a másikra. Tehát figyeljünk a rutinokra. Reggel, még az ágyban fekve mondjuk el a *Mode ani* imát – „köszönöm neked, örökké élő Uralkodó, hogy irgalmadban visszaadtad a lelkemet: nagyon megbízható vagy!” Felkelünk, mosakszunk, felöltözünk, bevetjük az ágyat. Nyárra őszt jön, őszt tél, aztán tavasz és megint csak nyár. Akkor is, ha manapság az őszt és a tavaszt csak villámlátogatásra érzékelik, a tél ki tudja, hol csavarog, a nyár meg a Szaharától vesz hőmérsékleti leckéket.

Akármit is mutat a hőmérő, ha a világ a feje tetejére áll is, a Ros hásáná jelentsen mazsola-szemű madárka bárheszeket, aranysárga mézbe merülő almát, édes cimeszt és zsinagógába kopogó ünnepi cipőket.

Az egész szerkesztőség nevében kívánok minden kedves olvasónknak egészséges és békében telő új évet!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:
www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

*A Vasvári Pál utcai
zsinagóga az 1920-as években*

Fotó: MILEV

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruich rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

LEGYEN FÉNY!
„Fontos volt számunkra,
hogy ne csak
a tanulás és az ima
szellemi fénye,
hanem a fizikai
világosság is
betöltse a teret.”

6. oldal

27. oldal

KÓSER BÉKEFALU A BALATON PARTJÁN

„Ugyanolyanok, mint mi, akik éljük
mindennapos zsidó életünket, csak nekik
egyik napról a másikra el kellett hagyniuk
az otthonaikat, és belezuhantak a teljes
bizonytalanságba.”

30. oldal

A VÁLSÁG EGY JOBBA VILÁGOT HOZHAT EL

„Minden erőnkkel azon
vagyunk, hogy az elért
eredményeinket meg tudjuk
tartani és tovább haladjunk
a céljaink elérése felé.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
A megszokott különlegessége
- 41 Hírek

REBBE

- 51 A gyülekezés ideje
A Rebbe üzenete Ros hájánára

HOHMECOLÓ

- 61 Legyen fény!
Visszanyerte eredeti szépségét
a Vasvári Pál utcai zsinagóga
Koós Haim Tamás interjúja
alján szerkesztette: Steiner Zsófia
- 91 Zsidóház Debrecenben: egy
hely, ahol mind otthon vagyunk
Steiner Zsófia interjúja

JIDDISKÁJT

- 111 Szabad volt-e a matrózoknak
vízbe dobni Joná prófétát?
Mikor lehet feláldozni egy
embert a közösségért?
Oberlander Báruich rabbi írása
- 161 Mi kell az újévhez?
Készüljünk együtt Ros hájánára!
Chana Deutsch írása

JUDAPEST ANNO

- 191 A debreceni rabbik arcképcsarnoka
Cseh Viktor írása

5783 évi falinaptár

KILE

- 251 Tel Avivtól Brooklynig – Budapesten
Mindent a hazai kóser kínálatról
Liebman Flóra interjúja
- 271 Kóser békefalu
a Balaton partján
Wallenstein Róbert írása
- 301 A válságok egy jobb világot
hozhatnak el
Juhász Vali interjúja

MISPÓHE

- 321 Datolya, spenót, bárányagy
Ros hájánára Észak-Afrikában

ÉCESZGÉBER

- 341 Szeferd bölcs vagy csaló?
A nagy magyarországi
talmudhamisítás története
Haraszi György recenziója
- 341 A tizenkét kút és a napsugár
Dénes Anna meséje

MAGYAR SIKEREKKEL ZÁRULT A MACCABIAH

21. alkalommal rendezték meg a zsidó olimpiának is nevezett Maccabiah-t július 14-25. között, melyre mintegy kilencezer zsidó sportoló érkezett Izraelbe az egész világról, többek között Magyarországról is.

Jusztin Ádám, a magyar részvételt szervező Maccabi-VAC sportegyesület vezetője a Tel Aviv-i nagykövetségen tartott fogadáson kiemelte, hogy a Maccabiah-n ugyanazokban a sportokban taroltak, melyekben a magyar sportolók nagy sikereket szoktak elérni: a vízilabdában, úszásban és vívásban. Idén 6 aranyat, 11 ezüstöt és a 23 bronzot szereztek.

Külön gratulálunk a Maimonidész Gimnázium tanulóinak, Bárd Andrásnak, Bárd Ádámnak és Bera Palkónak, az aranyérmes nyert magyar vízilabda-válogatott tagjainak, valamint a bronzérmes szerzett Békési Dániel úszónak, aki a Budavári zsinagóga közösségének tagja.

TORAH SURFERS: BALATONI TÁBOR A ZSIDÓSÁG JEGYÉBEN

Idén Balatonőszödre szervezett tábort az AlefKids bár/bát micva csoportja 11-13 éves ifjaknak. A tábort a BMC vezetői, Levi és Chaya Greenberg szervezték, munkájukat három budapesti és egy ukrán mádrichá segítette a 10 napos júliusi táborban. Szinte minden napra jutott valami különleges program: falmászástól a lovaglásig, agyagozástól a lézerharcig. „A tábor témája a lubavicsi Rebbe által összeállított 12 alapelv megismerése volt, melyeket történetekkel, játékokkal dolgoztunk fel, így a gyerekek igazán átérték, amit tanultak” – mondta el Greenberg rabbi. A tábor fő motívumának az ismert videójáték, a Subway surfers adta az alapját, így váltak a résztvevők tóraszörfőlőkké, hogy micvákat gyűjtögetve hozzanak fényt a világba.

NYOLCVANKÉT ÉVE A KÖZPONTBAN: ÉVFORDULÓT ÜNNEPEL A 770

Idén júliusban volt 82 éve, hogy New York Crown Heights nevű negyedében az Agudas Chassidei Chabad (a Chábád-Lubavics közösség) megvásárolta az Eastern Parkway 770. szám alatti épületet. Ez adott otthont a hatodik lubavicsi rebbe, Jozséf Jicchák Schneerson rabbi lakásának, dolgozó- és könyvtárszobájának, jesivájának és zsinagógájának. Utódja és veje, Menáchem Mendel Schneerson rabbi is ezt az épületet használta a mozgalom központjává – és ma is a 770-ként ismert épületben található nemzetközi Chábád-Lubavics szervezet főhadiszállása. A jól felismerhető neogótikus épület a '90-es évekre a lubavicsi haszidizmus egyik szimbólumává vált és számos másolata épült föl szerte a világon.

CHÁBÁD-KÜLDÖTTEK KAPTÁK A RANGOS KATZ-DÍJAT

A 47. Katz-díjat idén a Chábád-mozgalom képviselőinek adták át, a világszerte dolgozó küldöttek (sliáchok) munkájának elismeréseként, különös tekintettel az orosz-ukrán háború jelentette kihívásokban való helytállásukért.

A díjat 1975-ben alapította Marcos és Adina Katz, Adela Katz emlékére. Célja olyan személyek és projektek felkutatása és elismerése, akik (vagy amelyek) „a zsidó jog mai életben való megvalósításával foglalkoznak”.

A díjjal, melyet minden évben Jeruzsálemben adnak át, 25 000 dollár (csaknem 10 millió forint) jár. Az idei elismerést Mendy Kotlarsky rabbi, a nemzetközi Chábád-mozgalom egyik vezetője vehette át: „A közel százhusz országban élő hatezer Chábád-küldött család nevében vagyok itt” – mondta az izraeli államelnök jelenlétében tartott díjátadón augusztus 11-én.

A gyülekezés ideje

A REBBE ÜZENETE ROS HÁSÁNÁRA

A smitá év után az ún. hákhél évbe lépünk, melyben kiemelt figyelem fordul a zsidó nép egységére és együvé tartozására, ahogy az a Rebbe alábbi leveléből is kiderül.

Isten kegyelméből

Erev sábat kodes, 5740. elul hó 18. [1980. augusztus 30.]

A hetedik év, Isten szombatja

Népünk, Izrael fiainak és lányainak, éljenek bárhol

Isten áldjon mindnyájukat!

Szóbeli üdvözet és áldás!

A HÁKHÉL ÉV PARANCSA

Ahogy az 5740. év a végéhez közeledik és az zsidó nép számára csupa jó dolgot és áldást hozó új év előtti készülődés utolsó napjaiban járunk, érdemes egy olyan dologgal foglalkozni, melyet már említettem korábban is, ám most rendkívül aktuális, különösen gyakorlati téren, ami mindennek a lényege. Arra utalok, hogy ez az esztendő smita év, a következő pedig hákhél év lesz.

A hákhél tórai parancsolat, mely szerint minden hetedik, azaz smita év után azonnal, amikor a zsidók felzarándokolnak a Szentélyhez Szukkot ünnepeén, a nép minden tagját – férfiakat, nőket, gyermekeket és még az újszülötteket is – össze kell gyűjteni, hogy meghallgassák, ahogy a király felolvas bizonyos részeket a Tórából, melyek a parancsolatok betartására ösztönzik az embereket, továbbá megerősítik hitüket és kötődésüket a zsidósághoz. Mindez olyan hatást gyakorolt rájuk, mintha Isten szavát hallották volna.

Annak, hogy éppen ebben az időpontban kellett megtartani a hákhél, a következő az oka: mivel a smitá nem más, mint Isten szombatja, amikor szünetelt a munka a földeken és az ültetvényeken (ami abban az időben a legtöbb ember elfoglaltsága volt) és a felszabadult időt tóranulásra, micvákra és imádkozásra fordították, különösen alkalmas volt a pillanat, hogy egységes nemzetként készüljenek fel a zarándoklatra és igazán be tudják fogadni a tórolvasás üzenetét, úgy, mintha magától Istentől hallanák azt. Ezért ez hatalmas, a Szináj-hegyi tóraadáshoz hasonló lelki élmény volt számukra, melynek emléke mélyen a szívükbe és az agyukba vésődött és velük maradt az év hétköznapijain során is.

A SPIRITUALITÁSNAK NINCS KORLÁTA

Bár a hákhél parancsolata alapvetően a Szentély fennállásának idejéhez kötődik, ismert alapelv, hogy minden olyan dolog, ami a Szentéllyel függ össze, mint például az áldozatok, spirituális formában aktuálisak minden időben. Ezért helyettesítjük az áldozatokat a mindennapi imákkal, melyeket éppen e célból vezettek be. Amikor egy zsidó a szíve mélyéből imádkozik és teljes mértékben aláveti magát Teremtőjének, s eközben felajánlja tulajdona legjavát és Isten akaratának rendeli alá legfőbb vágyait, akkor az Örökkévaló azt úgy veszi, mintha égőáldozatot mutatott volna be a Szentélyben. Amikor pedig még állt a Szentély és valódi áldozatokat mutattak be az oltáron, Isten a zsidók szíve után vágyott a leginkább, összhang-

ban a következő parancssal, kéréssel és ígérettel: „Építsenek nekem szentélyt, hogy bennük lakozzam” – a zsidó szívek legmélyében.

Ugyanez igaz a smitára is. Bár a föld hat éven át való megművelésének és hetedik évi pihentetésének parancsa kizárólag Izrael országára vonatkozik, ahol még a talaj is szent, a smitá, azaz Isten szombatjának spirituális tartalma és szentsége mindig és mindenhol jelen van és a nép szentségének képezi részét, így tehát nem vonatkoznak rá a tér és az idő korlátai.

A fentiek fényében és mivel a hákhél év előszobájában járunk, mindenkitől elvárható, hogy őszintén gondolkodjon el e micva jelentésén és okán, melyről így ír a Tóra: „Gyűjtsd egybe nekem a népet, hogy hallassam velük szavaimat, hogy megtanuljanak engem félni minden időben, amíg élnek a földön, és fiaikat is megtanítsák”.

ÉRDEME LJÜK KI A MEGVÁLTÁST!

Egyértelmű, hogy a hákhél parancsa nagy hangsúlyt helyez a gyermekek tórahű nevelésére. Ez azokra is vonatkozik, akik ugyan már felnőtt korba léptek, de a zsidóságot tekintve még gyermekcipőben járnak és valamilyen oknál fogva nem kaptak megfelelő zsidó nevelést, így nincsenek ismereteik e témában. Sőt, azokra is vonatkozik, akik „még kérdezni sem tudnak”, azaz még azt sem tudják, hogy hiányt szenvednek valamiben és segítségre van szükségük. Őket is össze kell gyűjteni, hogy meghallgathassák a Tórát, megismerjék a parancsolatokat és a tanulás által istenfélelem járja át őket. A legfontosabb dolog pedig az, hogy „betartsák és gyakorolják e Tóra minden szavát”. A Szináj-hegyen kapott Tóráét, mely sohasem változik meg. Mindennek pedig olyan hatást kell gyakorolnia rájuk, mintha magától Istentől hallották volna.

Adja az Örökkévaló, hogy mindenki, népünk minden férfit, nője és gyermeke a fentieknek megfelelően cselekedjen. Erősítsék, mélyítsék és terjesszék a zsidóságot mindennapjaik során, mind a maguk, mind a családjuk, mind a környezetük irányába a lehető legteljesebb módon, és hozzon ez minél több áldást, jó beíratást és bepecsételést, fizikai és lelki értelemben egyaránt.

Érdemlje ki minden zsidó, a férfiak, a nők és a gyermekek is, a teljes és igaz megváltás mihamarabbi bekövetkeztét igaz messiásunk által. „Tudjátok meg, hogy az Örökkévaló az Isten, Ő teremtett minket s övéi vagyunk, népe és legelésének nyája. Jöjjetek kapuiba hálaszóval, udvaraiba dicsérettel; mondjátok hálát neki, áldjátok nevét!” – Értsék ezt meg és cselekedjenek ennek megfelelően már most, amikor még a száműzetésben vagyunk.

Nagyrabecsüléssel és áldással, egy jó és édes évre való beíratással és bepecsételéssel, a fentiek tekintetében sok sikert kívánva,

M. Schwartz

Legyen fény!

VISSZANYERTE EREDETI SZÉPSÉGÉT A VASVÁRI PÁL UTCAI ZSINAGÓGA

KOÓS HAIM TAMÁS INTERJÚI ALAPJÁN SZERKESZTETTE STEINER ZSÓFIA

„A Vasvári Pál utcai zsinagóga volt a magyarországi Chábád-mozgalomnak, így az EMIH közösségének is a kiindulópontja. Ebből a zsinagógából indult valameny-nyi, azóta megnyitott vagy újranyitott zsinagóga. Sok rabbi itt kezdte a tanulmányait, és ez az első közösségünk, ami már több mint harminc éve működik” – mesél a zsinagóga és a Chábád-mozgalom találkozásáról *Nógrádi Bálint*, az EMIH vezetőségi tagja, a felújítás projekt menedzsere, aki a '90-es évek második fele óta tagja családjával a Vasvári közösségének. Most már több mint tíz EMIH zsinagóga van Budapesten, a Duna mindkét oldalán, illetve Debrecenben, Miskolcon és Szentendrén.

Mint mondja, a közel 140 éves zsinagóga felújítása igencsak szükségszerűvé vált mostanra. A folyamatos, funkcionális megújulások után most egészen nagyszabású dologra került sor: a belső tér visszaállítására az eredeti pompájában. „A felújítás elsődleges célja az volt, hogy azt a miliót hozzuk létre, ami több mint 130 éve eredetileg készült, amikor megépült a zsinagóga, figyelembe véve a mai kor és a zsinagóga mai használatának a szempontjait is.”

Aki az utóbbi 50-60 évben járt a zsinagógában, nem is sejtette, milyen csodálatos belső teret rejtene a simára festett falak. A felújítás előtt végzett falkutatás, valamint egy, az 1920-as évekből származó archív felvétel segítségével rekonstruálták az eredeti festést. A zsinagóga egyik gyöngyszeme a helyreállított, valódi arannyal díszített tóraszekrény.

„A zsinagógát a Sász Chevra Budapesti Talmud Egy-let hozta létre, és az ima mellett mindig is a tanulás központja volt. Fontos volt számunkra, hogy ne csak a tanu-

FOTÓK: KOÓS HAIM TAMÁS, KASPER DÁNIEL

lás és az ima szellemi fénye, hanem a fizikai világosság is betöltse a teret, a helyet, ezzel is vonzóbb légkört kialakítva. Remélem, hogy a felújított épület vonzó hely lesz a jövőben és az ima mellett egyre több tanulásnak, közösségi életnek a színtere lehet, ahol felnőttek, gyerekek, fiatalok, idősebbek tudnak együtt időt tölteni, tanulni” – mondja Nógrádi. – „Mind a hét gyermekünk ide járt zsinagógába, itt ismerkedtek meg a zsinagógai élettel.”

„1948-ban jöttünk erre a környékre lakni, azóta járok ebbe a templomba. Nyolcéves voltam, amikor ideköltöztünk. Akkor a díszítése teljesen hasonló volt a mostanihoz” – meséli *Herskovits Gyula*. – „Sajnos a háború utáni körülmények olyanok voltak, hogy ideiglenes helyreállítás volt csak '45-ben, és teljesen primitív világítás volt. Félhomályos volt az egész templom. Aztán a későbbi időkben az első felújítás a '60-as évek végén vagy a '70-es évek elején történt. Akkor az egész teljesen egyszínűre lett lefestve, az eredeti díszítés, ami itt most látható,

az eltűnt, de legalább tiszta volt.” Mint mondja, a '45-ben felszerelt világítótestek helyett ekkor kerültek a zsinagógába „egy megszűnt vidéki templom felújított világítási eszközei, csillárjai”. Így a zsinagóga, ha „nem is eredeti fényébe, de lényegesen szebb állapotba került”.

Oberlander *Báruch* rabbi 1989-ben érkezett Magyarországra a lubavicsi Rebbe küldötteként és 1992 óta áll a Vasvári Pál utcai zsinagóga élén. „Birtokomban van a Budapesti Talmudegylet alapszabályának két első verziója az 1800-as évekből. Mindkettőben szerepel, hogy mivel a hely egyik különlegessége a tanulás, ezért mindenekelőtt kell, hogy legalább két rabbija legyen, hogy tudják biztosítani a tanulást.”

Oberlander rabbi huszonévesen lett a zsinagóga rabbi. Azóta sok változás történt az épületben. „Sok minden változott az évek során, de ezek szinte mindig pozitív irányúak voltak, a fejlődés felé mutattak” – meséli Oberlander rabbi. „Régen például télen a kis zsinagó-

gában imádkoztunk, nyáron a nagy zsinagógában. Amikor a jesivát létrehoztuk, akkor lett fűtés itt a zsinagógában és már télen is itt imádkoztunk.”

„Körülbelül tíz éven keresztül nagyon sötét volt itt minden, a padok le voltak festve sötétbarnára, a világítás is elég gyenge volt. Nappal nem volt probléma a nagy ablakok miatt, de hát este egy péntek esti imánál... elég sötét volt. Aztán bevezettek egy kis fényt.”

Sokat tanulmányozta az épület történetét és az itt szolgáló rabbik életét, munkásságát. Mint mondja, az épület eredetileg teljes egészében a Talmud Egyletét volt, az első emeleti rabbilakásból a mostani konyhán keresztül lehetett a zsinagóga részbe jutni egy közvetlen ajtón keresztül. Ez a helyiség Szukotkor ünnepi sá-torként szolgált, mivel a tetejét el lehetett mozdítani.

Léderer Tamás 83 éves. Négy éve talált rá a Vasvári közösségre, nemrég itt tartották a bár micvó ünnepségét, amin a Jona ben Zeévet először hívták föl a Tórához és elkezdett tfilint rakni.

„Gyerekkoromban nem volt vallási közösség körülöttem” – meséli. – „Azért jöttem a Vasváriba, mert azt kerestem, mit jelent zsidónak lenni.” Évekig kapta az EMIH értesítéseit, de, mint mondja, nem figyelt oda rájuk különösebben: „aztán, amikor elkezdődött ez a folyamat bennem, akkor jöttem én ide az EMIH jóvoltából” – és ha már megérkezett, itt is maradt: „volt egy olyan hangulat, ami jólesett.”

„Itt tanultam meg imádkozni” – mondja *Faith Aser*, a budavári zsinagóga rabbija, aki a 2000-es évek elején szintén itt kóstolt bele a vallásos életbe. Két év budapesti tanulás után Izraelbe ment jesivába, de ahányszor hazlátogatott, mindig a Vasváriban imádkozott: „Mindig azon gondolkodtam, hogy ha egyszer majd Budapesten élek, akkor majd szeretnék itt egy kis felújítást. Sajnos a mondatomnak – akkor még – csak az egyik része vált valóra. Hazajöttem, de a teljes felújítás nem történt meg.” Faith rabbi, akkor még csak rabbitanulóként 2010-18-ig segítette Oberlander rabbi munkáját a Vasváriban: „Nagyon sok élménnyel gazdagodtam ezen a helyen. Ha a „kulturterem” [az emeleti kidusterem – a szerk.] gondolok vissza, akkor még mindig itt vannak lelki szemeim előtt a recsegő-ropogó padok, az asztalok, a régi székek. Az a rengeteg tanulás, amit itt lefolytattunk a jesivai évek alatt és ezeken a pénteki, illetve szombati alkalmakon, amikor sokszor hajnalig maradtunk itt és tanultunk.”

„A Vasvári mindenkinek a zsinagógája, kiindulási pontja volt. Minden itt szolgáló és itt tanító rabbinak. Mindenki a Vasvárival kezdte, valahogy a Vasvárihoz kapcsolódik, s azt gondolom, hogy megérdemelte a hely azt, hogy újra ilyen pompában tündököljön. Amióta nincs szentély, leginkább a zsinagógákban járunk össze imádkozni, és ez egy nagyon különleges, szép hely kell hogy legyen. És most végre ezt az előírást is sikerült teljesíteni, s azt kívánom, hogy tényleg még sok-sok ember tudjon itt imádkozni!”

Zsidóház Debrecenben: egy hely, ahol mind otthon vagyunk

Folytatjuk ismerkedésünket a debreceni zsidóság életével. Ezúttal a vadonatúj Zsidóházba látogatunk, ahol Faigen Smuel rabbi fogad minket, hogy meséljen a közösségről és a debreceni zsidóság életéről. **STEINER ZSÓFIA INTERJÚJA**

- A Zsinagógák hete programsorozat egyik különlegessége a debreceni Zsidóház megnyitása. Mit takar az elnevezés, mire számíthat, aki belép itt vagy máshol egy Zsidóházba?

- Ahogy a neve is mutatja, ez egy olyan épület, ami minden zsidó számára nyitva áll. Ugyanakkor nem csak egy közösségi ház vagy központ, hanem több annál: egy valódi, barátságos otthon. Mindegy, milyen korú valaki, mennyire vallásos, a Zsidóház nyitva áll előtte. A mi Zsidóházunk is egy nyitott hely itt Debrecenben. Azt szeretnénk, hogy az emberek fesztelenül érezzék magukat, mintha csak az otthonunkban látnánk őket vendégül. Így is alakítottuk ki az épületet, hogy aki belép, az ne egy közösségi központban érezze magát, hanem úgy érezze, mintha hazajönne. Üljön le a kanapéra, vegyen le egy könyvet a polcról, igyon egy kávé.

- Ez nagyon vonzóan hangzik! Van helyi érdeklődés is erre, vagy inkább a turistákat várják?

- Debrecenben van a legnagyobb magyar vidéki közösség, ami ráadásul gyarapszik is. Mi magunk több mint 200 emberrel tartjuk a kapcsolatot, és ezenfelül az itt tanuló néhány száz izraeli diákkal. Közülük sokuknak ez helyettesíti az otthont így, hogy külföldön tanulnak. Szerencsére azt mondhatom, hogy már nem is mindig férünk el, annyian vagyunk, ezért péntek este héber nyelvű étkezést tartunk, szombaton pedig magyar nyelvűt. Ez azért is jó, mert senki nem érzi úgy, hogy kimarad valamiből és mindenki felszabadultan érzi magát a saját közegében. Hétről hétre látjuk, hogy mennyien vágnak egy helyre, ahol befogadják őket és a közösség tagjai lehetnek.

- Milyen szolgáltatásokat és programokat kínál a Zsidóház?

- Nemrég zárult le a napközis táborunk, ami idén is nagy siker volt. Hamarosan vége a nyári szünetnek, és indulnak az év közbeni programjaink. Héber tanfolyam, gyerekfoglalkozások is szerepelnek közöttük. A Zsidóház felső szintjén berendeztünk egy társalgót, ahol hét közben a fiatalok iskola után vagy a lyukasóráikban eljöhettek, tanulhatnak, megihatnak egy kávé, beszélgethetnek. Az épület alsó szintjén nyitott meg Debrecen egyetlen kóser étterme, ahol kiváló minőségű és glatt kóser ételeket kínálnak.

- Úgy tűnik, igazán mozgalmas évnek néztek elébe. Milyen Debrecenben zsidónak lenni? Ajánlanád bárkinek, hogy ide költözzön?

- Mindenképpen! Debrecenben élni zsidóként évről évre egyre

jobb. Ami a legkülönlegesebb Debrecenben, az a közösségek közötti együttműködés. Itt mind azért dolgozunk, hogy a debreceni zsidó élet gyarapodjon. Nagyon hálás vagyok a helyi közösségnek, hogy elfogadtak mint rabbit és megtisztelnek a bizalmukkal. Folyamatosan érezzük, hogy fejlődik a közösség, hogy az emberek egyre inkább a részesei akarnak lenni a zsidó életnek. Nagyon hálásak vagyunk az EMIH-nek, hogy minden tervünket támogatja, így megteremtethetjük ehhez a fejlődési vágyhoz az infrastruktúrát. Persze a Covid és a közelben zajló háború mindenkit megviselt, és úgy éreztük, hogy valamit csinálnunk kell, ami változást hoz a debreceni zsidó életbe. Ez a Zsidóház új színt hozott a közösségbe, nagy hatással van az itteni zsidó életre és úgy érezzük, ez csak a kezdet. Nagyon büszkék vagyunk minderre és úgy érzem, az emberek is egyre büszkébben vállalják a zsidó életüket, nem kell elrejtteni vagy szégyenkezni miatta.

- Hogyan készültek az újévre?

- Az újév már szinte a nyakunkon van és nagyon készülünk rá. Úgy tervezzük, hogy fiatal, hivatásos kántorokat hívunk az ünnepekre, akik különleges ünnepi hangulatot varázsolnak majd és emlékezetessé teszik az ünnepi imákat.

- Milyen terveitek vannak a jövőre?

- Folytatjuk a munkánkat! Nagy tervünk, hogy mikvét építünk, ami nagy segítség lesz a vallásos családi élet megtartásához. Emellett egy gyerekközpontot is szeretnénk nyitni, hogy zsidó oktatást tudjunk kínálni a debreceni gyerekeknek. A következő évre azt tervezzük, hogy minden létező debreceni zsidóhoz eljutunk, hogy egyetlen olyan zsidó lélek se legyen, akivel nem vagyunk kapcsolatban. Szeretnénk, ha az emberek eljönnének, megismernék a sábeszi vagy az ünnepi hangulatot és hazavinnék magukkal. Hogy ne csak a Zsidóházban legyen zsidóság, hanem a saját otthonaikban is.

Szabad volt-e a matrózoknak vízbe dobni Joná prófétát?

MIKOR LEHET FELÁLDOZNI EGY EMBERT A KÖZÖSSÉGÉRT?

Jom kipur délutánján Joná (Jónás) könyvét szoktuk felolvasni a tóraolvasás után¹. Joná próféta története az őszinte megtérésről szól és arról, hogy ennek fejében az Örökkévaló megbocsát és megsemmisíti a rossz ítéletet. OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

JONÁ VÍZBE VETÉSE

A történet egy ritkábban idézett szála azonban komoly háláchikus és erkölcsi kérdést vet fel².

Nézzük meg a szöveget! Joná megpróbál elmenekülni Isten elől, és ehhez hajóra száll. Ezután nagy vihar kerekedik és az alábbiakat olvassuk³:

„Aztán így szóltak az emberek egymás-hoz: 'Gyerünk, vessünk sorsokat, hogy megtudjuk, ki miatt ért bennünket ez a veszedelem!' Sorsokat vetettek, és a sors Jonára esett. Akkor így szóltak hozzá: 'Mondd csak meg nekünk, te, aki miatt ez a veszedelem ért bennünket, mi a foglalkozásod? Honnan jössz? Hol van a hazád, és mely népből való vagy?' Ő meg így felelt nekik: 'Héber vagyok és az Örökkévalót, az egek Istenét tisztetem, aki a tengert és a szárazföldet alkotta.' Erre nagy rémület fogta el az embereket és így szóltak hozzá: 'Hogy tehetél ilyet?' Ők ugyanis tudták, hogy az Örökkévaló elől menekül, mert megmondta nekik. Aztán így szóltak: 'Mit tegyünk veled, hogy a tenger lecsillapodjon körülöttünk, hiszen egyre jobban viharzik?' Ő meg azt mondta nekik: 'Végyetek és dobjatok a tengerbe, akkor lecsendesedik a tenger körülöttetek, mert hát tudom, hogy miattam támadt ez a nagy vihar rátok!' Az emberek elkezdtek evezni, hogy visszajussanak a szárazföldre, de nem sikerült nekik, mert a tenger egyre jobban viharzott körülöttük. Akkor az Örökkévalóhoz fordultak, mondván: 'Kérjünk, Örökkévaló, ne vesszünk el ezen ember miatt, de ne is engedd, hogy ártatlanul vérért ontsuk, hiszen Té, az Örökkévaló, azt teszed, amit akarsz!' Aztán fogták Jonát és a tengerbe vetették, és ezzel megszűnt a tenger háborgása”.

Felmerül a kérdés, milyen jogon vetették oda Jonát a víz martalékául, csak azért, hogy magukat megmentseék. Különösen, mivel egyértelmű volt a matrózok számára is, hogy ha a vízbe dobják, azzal megölik, ahogy erre a 14. versben levő szavaik is utalnak: „ne is engedd, hogy ártatlanul vérért ontsuk”. Hogy ítélték őt mégis halálra?

Noha tény és való, hogy mivel nem voltak zsidók, nem valószínű, hogy a háláchát ismerve hoztak volna döntést. Azonban, mivel a Biblia kommentárjai nem ítélték el a tetteiket, feltételezhetjük, hogy nem helytelenítették azt. Hogyan lehetett helyes Joná megölése?

ÉLŐ EMBERNEK SZÁMÍT-E, AKI FELTÁMADT?

Mielőtt továbbmennénk, tegyünk egy kis kitérőt a Midrásba⁴, ahol érdekes adalékot találunk Joná életéről. Eszerint Joná annak a cárefáti özvegyasszonynak volt a fia, aki élelemmel látta el Eljáhu (Illés) prófétát, amikor az Acháb király elől bujkált. A *Királyok könyvéből*⁵ tudjuk, hogy a nő kisfia később megbetegedett és meghalt, az asszony pedig panasszal fordult a prófétához: „Mi közöm hozzád, Isten embere? Azért jöttél hozzám, hogy emlékezetembe hozd bűnömöt és megöljed fiamat? Szólt hozzá: Add ide a fiadat! Elvette az öléből, fölvitte az emeleti szobába, ahol ő lakott, és ágyára fektette. És kiáltott az Örökkévalóhoz... térjen vissza, kérlek, e

gyermek lelke öbelé! És hallgatott az Örökkévaló Éliáhu szavára; viszatért a gyermek lelke öbelé és fölédte”.

Esetleg az felmentené-e a matrózok viselkedését, ha azt állítanánk, hogy mivel egyszer már meghalt, jogilag nem számított élőnek, akkor sem, ha feltámadt? Ez ki van zárva, hisz onnantól, hogy életre kelt, biztosan élő embernek számít és elképzelhetetlen, hogy szabad lett volna a korábbi halála miatt megölni őt.

Noha a törvényhozók között vita van arról, hogy annak, aki a halála után életre kel, újra kell-e házasodnia, hisz a halállal megszűnt a házassága, az azonban nem kétséges, hogy élőnek számít⁶. Sőt, Schreiber-Szófer Mózes pozsonyi rabbi szerint⁷ még maga Eljáhu próféta is – aki közismert arról, hogy időről időre visszatér a földre⁸ –, ha emberi alakot ölt, újra élő embernek számít, és a micvákat be kell tartania, annak ellenére, hogy több mint 2500 évvel ezelőtt ment fel az égbe⁹. Ez alapján is élő emberként kell tekintenünk Jonára, és újra felmerül a kérdés, mi jogon lehetett megölni őt.

GYILKOSSÁG-E, HA AZ ÁLDOZAT MÉGSEM HAL MEG?

Talán az a tény menthetné fel a matrózokat a gyilkosság vádjától, hogy Joná valójában a végén nem halt meg? Sajnos ez sem elfogadható válasz, hiszen ők nem számíthattak rá, hogy életben fog maradni csodála-

tos módon. Így ők azzal a tudattal dobták a vízbe, hogy halálba küldik. (A *Zohár*¹⁰ szerint egyébként a matrózok valóban megölték Jonát, ő azonban később újra életre kelt.)

KIT LEHET FELÁLDOZNI A TÖBBSÉGÉRT?

Ezután a kitérő után, visszatérve a kérdés háláchikus részéhez, amelynek megválaszolásához át kell tekinteni azokat a talmudi forrásokat, amelyek azt a kérdést tárgyalják, hogy mikor lehet feláldozni egy embert a közösségért.

A talmudi Toszeftában¹¹ ez áll: „Ha van egy csoport ember, akiknek a pogány ellenségeik azt mondják: 'adjatok át nekünk egy embert, hogy megöljük, mert ha nem, akkor mindenkit meg fogunk ölni!'. Ilyenkor haljon meg mindenki, de ne adjanak át nekik egy zsidó lelket sem. Ha pedig kijelöltek egyvalakit [a pogányok], mint ahogy kijelölték Sevá ben Bichrit¹², akkor adják át őt, és ne haljon meg mindenki más. Erre azt mondja Jehudá rabbi, mikor van ez így [hogy ne adjanak át senkit]? Amikor van esély a túlélésre [akkor is, ha ellenállnak]. De abban az esetben, ha mindenki egy zárt helyen van és nincs esély a túlélésre [ha ellenállnak], mivel így mindenki meg fog halni [ha nem adják át], ezért inkább adjanak át egy embert”.

Tehát a bölcsek többségének a véleménye szerint nem lehet egy embert kijelölni a halálra a többiek életének védelmében, de ha a támadók jelölik ki, hogy kit kell feláldozni, akkor őt át lehet adni. Jehudá rabbi véleménye szerint az alapján kell dönteni, hogy a többieknek van-e esélye a túlélésre akkor, ha ellenállnak. Ha csak egy ember halála árán van esélyük a túlélésre, akkor fel szabad valakit áldozni.

Jehudá rabbi véleménye szerint el lehet fogadni a matrózok viselkedését, hisz a hajó „majdnem szétesett”, vagyis féltő volt az adott helyzetben, hogy mindenki meg fog halni, ezért az volt a helyes döntés, hogy áldozzanak fel egy embert annak érdekében, hogy mindenki más életben maradjon.

Csakhogyan Maimonidész¹³ és a *Sulchán áruh*¹⁴ is a többségi véleményt osztja, ami alapján még életmentés céljából sem volt joguk vízbe vetni Jonát. Azonban mégis megtették. Miért?

A Jeruzsálemi Talmudban¹⁵ vita van arról, mit jelent a többségi véleményben az, hogy valaki ki van jelölve. Simon ben Lákis rabbi szerint ez arra vonatkozik csak, ha a kijelölt illetőnek jár a halálbüntetés, mint a példában említett Sevá ben Bichrinek, aki a király ellen lázadt¹⁶.

Jochánán rabbi szerint még akkor is át lehet adni, ha nem járna neki halálbüntetés. Az ő véleményét az alapján a talmudi magyarázat alapján érthetjük meg¹⁷, miszerint az embernek azért nem szabad a másik ember kárára megmenteni a saját életét, mert minden ember ugyanannyit ér: „ki mondta, hogy a te véred vörösebb?” – hangzik az ismert talmudi érv¹⁸. Vagyis nincs jogunk dönteni, hogy melyik élet fontosabb, azonban, ha egy külső tényező döntött róla, akkor nekünk már nem kell dönteni, hagyatkozhatunk erre a döntésre, és megmenthetjük a közösséget egy ember halála árán.

ÉRVÉNYESEK VOLTAK-E JONÁRA A KRITÉRIUMOK?

Tekintsük át ez alapján Joná esetét: ki volt-e jelölve egy külső tényező alapján a halálra és járt-e neki a halálbüntetés? A jelölés maga a sorsolás volt. „*Gyerünk, vessünk sorsokat, hogy megtudjuk, ki miatt ért bennünket ez a veszedelem!* Sorsokat vetettek, és a sors Jonára esett.” Ennek kapcsán meg kell említeni Jichák Áramá (1420?–1494) spanyol rabbi véleményét¹⁹: „Első hallásra nagyon rossz ötletnek tűnik a sorsolás, hiszen valakire mindenképp ki fog jönni, és nem derül ki belőle, hogy hibás-e vagy sem. A szövegben azonban az szerepel »sorsolásokat«, többes számban, vagyis többször vetettek sorsot, és az minden esetben Jonára jött ki: ezzel igazolást nyert a sorsolás, hiszen véletlenszerűen nem mindig ugyanarra jönne ki”. Mivel minden alkalommal rá jött ki, így

itt van Isten oldaláról egyfajta kijelölés.

A kijelölés másik tényezőjét a Midrásból²⁰ tudjuk meg. Észertint a vihar csak ekörül az egy hajó körül volt, minden más hajó a környéken nyugodt vízen hajózott. Emellett a matrózok többször is kipróbálták a helyzetet: kötelet kötöttek Jonára és a vízbe engedték. Amikor Joná a vízbe került (először térdig, aztán köldökig, végül nyakig) mindig megállt a vihar, de amint visszahúzták a fedélzetre, újra tombolni kezdett. Ezek után lökték csak be a tengerbe, amitől aztán végleg elült a vihar.

Ez a két tényező egyértelművé teszi, hogy itt egy égi kijelölés során esett rá a választás. Ez az égi kijelölés nem lehet kevesebb, mint ha ellenség jelölte volna őt ki. Ez alapján meg lehet érteni a matrózok viselkedését Jochánán rabbi véleménye szerint, vagyis, hogy akár bűnös, akár nem bűnös, ha kijelölték, akkor fel lehet áldozni a közösség érdekében, így történt Jonával is.

VAN KÜLÖNBSÉG AZ ÁTADÁS ÉS A KIVÉGZÉS KÖZÖTT

Még mindig fennáll azonban az a probléma, hogy sem a Toszeftában, sem a Jeruzsálemi Talmudban nem az szerepel, hogy mi magunk öljük meg a kijelöltet, hanem hogy átadhathatjuk az ellenségnek²¹, ami után még mindig megvan a lehetősége a túlélésre, ha életben hagyják. A matrózok mégis készen álltak rá, hogy sajátkezüleg végezzenek vele, mikor ők maguk dobták a vízbe. Továbbra se látjuk bizonyítékát, hogy ez meg lenne engedve.

Gondolhatjuk, hogy a matrózoknak lehetett az az álláspontja, hogy a fent említett két égi jelölés nem olyan, mint egy ellenség általi kijelölés, hanem sokkal erősebb annál. Ha az ellenség általi esetében megengedett kiadni, akkor talán az égi általi kijelölés esetében az is engedélyezett, hogy bedobják a vízbe.

Ez az álláspontja a németországi rabbi Jehudá háChászidnak (a jámbor; 1150?–1217) is, aki azt írja a *Széfér Chászidim* (Jámborok könyve) című könyvében²²: „Ha egy hajó

Joná a cethalban

MINA ANTON GRAFIKÁJA

legénysége akkora viharba kerül, hogy már-már szétörrik a hajó, és mindjárt a tengerbe vesznek mind – miközben a körülöttük lévő hajók meg [szélcsendben,] nyugodtan haladnak útjukon –, akkor biztos, hogy ezen a hajón tartózkodik egy olyan ember, aki halált érdemel! [A személyzetnek ekkor] joga van sorsot vetni, és akire háromszor egymás után rászik a sors, azt joguk van beledobni a tengerbe. [Csak] azért imádkozzanak, hogy ne arra essen, aki ártatlan, hanem a [valódi] bűnösre...”.

MIÉRT JÁRT A HALÁL JONÁNAK?

Ezek után térjünk át a másik kérdésre, miszerint kijárt-e a halál Jonának. Maimonidész szerint²³ a háláchá Si-

mon ben Lákis rabbi véleménye szerint meg, vagyis a kijelölés nem elég, kell hogy járjon az illetőnek halálbüntetés is. Vagyis hiába volt Joná égi jelek által „kijelölve”, még mindig nem lett volna szabad „kiadni” őt, mivel amúgy nem járt neki halálbüntetés.

Vagy mégis? A Talmud szerint²⁴, ha egy próféta nem adja át a próféciát, hanem visszatartja azt, akkor halált érdemel. A Talmud²⁵ erre példaként említi, hogy mivel Joná nem akart Ninivébe menni, hogy átadja az ottaniaknak Isten üzenetét, halált érdemelt. Így a matrózoknak minden joga megvolt a

vízbe dobni őt, hiszen még a Simon ben Lákis rabbi által megfogalmazott szigorúbb véleménynek is megfelelt: ki volt jelölve az ég által és megérdemelte a halálbüntetést.

MIÉRT VOLT SZÜKSÉG JONÁ KIKÉRDEZÉSÉRE?

A fentiekből ráadásul meg lehet érteni a szöveg egyik nehezen értelmezhető pontját. A matrózok ugyanis először sorsot vetettek, aztán kikérdezték Jonát a történetéről: „Sorsokat vetettek, és a sors Jonára esett. Akkor így szóltak hozzá: ‘Mondd csak meg nekünk, te, aki miatt ez a veszedelem ért bennünket, mi a foglalkozásod? Honnan jössz? Hol van a hazád, és mely népből való vagy?’... Aztán fogták Jonát és a tengerbe vetették, és ezzel megszűnt a tenger háborgása”. Miért volt

erre szükség? Ha hittek a sorsolás erejében, akkor nem volt szükségük bizonyítékra, hogy megérdemli. Ha nem hittek a sorsolás eredményében, akkor mire volt a sorsolás?! Csak és kizárólag akkor van értelme a sorsolásnak és a kérdéseknek ebben a sorrendben, ha arról akartak megbizonyosodni, teljesül-e a két feltétel ahhoz, hogy „kiadhaszák” a tengernek: 1. ki van-e jelölve és 2. jár-e neki a halálbüntetés. A sorsolás által megbizonyosodtak a kijelöléséről és amikor megtudták, hogy megtagadta az isteni próféciát, vagyis teljesül a második feltétel is, már bedobhatták a vízbe.

Így olvasva, már maga a szöveg is alátámasztja Simon ben Lákis véleményét arról, hogy a kijelölés mellé kell hogy az illetőnek járjon halálbüntetés. Jochánán rabbi véleménye szerint pedig már a sorsolás után is ki lehetett volna őt adni a többiek megmentése céljából a kikérdezése nélkül.

Még ez sem cáfolja meg azonban Jochánán rabbi véleményét, hiszen hivatkozhatna arra, hogy azért volt szükség arra, hogy a halálbüntetés jogosságáról is megbizonyosodjanak, mert a kijelölés csak a kiadásra adott volna engedélyt, nem pedig arra, hogy ők maguk öljék meg.

Az egész fenti jogi fejtegetés visszavezet a cikk elejéhez, vagyis ahhoz, hogy *Joná könyvének* fő tanítása a megtérésről szól. Jól látható, hogy egyetlen ember sorsa is mennyire lényeges, akkor is, ha szemben áll az érdeke a közösségével. Ebből azt is tanulhatjuk, hogy minden ember egyéni viselkedése nagyon sokat számít, és a megtérése nagyon fontos az Örökkévalónak. Ezért olyan lényeges, hogy minden egyes ember igyekezzen helyesen cselekedni minden körülmények között és megtartani a micvákat. Kívánok minden olvasónknak jó és boldog új évet!

¹ Sulchán áruch OC 622:1.; ² Sámson fohásza – Az engesztelőnap imarendje 335–338. oldal.; ³ Az alábbi esszé a következő írásra alapszik, Neria Gutel: *Sálmé Szimchá* 112–133. oldal.; ⁴ *Joná* 1:7–15.; ⁵ *Pirké d’orábi Eliezer* 33. fejezet; lásd még *Sálmé szimchá* uo. 10. lábjegyzet.; ⁶ 17:17–23.; ⁷ *Sulchán áruch EH* 17. fejezet *Bét Smuel* 11., *Böer hétév* 1.; *Sálmé szimchá* uo. 15. lábjegyzet.; ⁸ *Chátám Szofér* responsum, 6. kötet 98. fejezet.; ⁹ Például a körülmetélési ünnepeken, lásd *A rabbi válaszol* 4. kötet 43. fejezet.; ¹⁰ *2Királyok* 2:11.; ¹¹ 1. kötet 121a.; ¹² *Trumot* 7. fejezet végén.; ¹³ *2Sámuel* 20:21.; ¹⁴ *A Tóra alapjainak szabályai* 5:5.; ¹⁵ *JD* 157:1. RómA első véleménye.; ¹⁶ *Trumot* 8:4.; ¹⁷ *2Sámuel* uo. 1.; ¹⁸ Lásd *Keszef misne* kommentárjában a Maimonidészhez uo.; ¹⁹ *Ákédát Jichák, Vájikrá*, 63. kapú.; ²⁰ *Pirké d’orábi Eliezer* 10. fejezet.; ²¹ Lásd *Cházon Is, Szánhedrin* 25. fejezet; *Jore déá* 69:1.; ²² 679. paragrafus. Lásd még uo. 701. paragrafus és *Sálmé szimchá* uo. 124–128. oldal.; ²³ *A Tóra alapjainak szabályai* uo.; ²⁴ *Szánhedrin* 89a.; ²⁵ *Uo.*

1. SÓFÁR

Kezdjük az ünnep talán legismertebb kellékével, a sófár nevű hangszerrel, mely nem más, mint egy kóser állat kitisztított szarvából, többnyire kosszarvból készült kürt. A Tóra Ros hásánát a sófárfúvás napjának nevezi és a sófár hangjának meghallgatása az ünnep egyik központi micvája:

A hetedik hónapban, a hónap elsején szent gyülekezés legyen nálatok; semmi szolgálai munkát ne végezzetek, a sófárfúvás napja legyen az nektek.
(4Mózes 29:1.)

A kétnapos ünnep mindkét napján fújnak sófárt (kivéve, ha valamelyik szombatra esik): hagyományosan a reggeli imában, a tóraolvasás után, az ünnepi muszáf ima előtt hangzik fel a jellegzetes hang. Szokás, hogy a muszáf imában is megfújják a sófárt. A hang megtérésre, önvizsgálatra buzdít és istenfélelemmel tölt el, emellett emlékeztet az Örökkévaló királlyá koronázására, valamint a tóraadásra, hajlított alakja pedig azt az alázatot szimbolizálja, melyet Isten előtt állva érzünk. A kosszarvból készített sófár visszaidézi Jicchák (Izsák) majdnem-feláldozását és az ezzel járó mély istenhitet, továbbá reményt ad a halottak feltámadására. A sófárfúvás háromféle hangtípusból áll: *tókiá* – hosszú, sírászerű hang, *sóvárim* – három rövid hang, *töruá* – legalább kilenc rövid, gyors hang, a nap során összesen száz hangot szólaltatnak meg. Chábád szokás, hogy a muszáf befejezésekor még egyszer megfújják a korábban elhangzott harminc hangot.

A micva, mint időhöz kötött pozitív parancsolat, a felnőtt zsidó férfiaknak kötelessége, azonban a nőknek és gyerekeknek is ajánlott, hogy elmenjenek meghallgatni a fúvást. A sófárfúvás törvényei igen összetettek, és csak olyasvalaki fújhatja meg, aki jártas ezekben. A sófárt úgy készítik, hogy a levágott szarvat kitisztítják, majd a vékonyabb felén lyukat készítenek (fűrészsel és/vagy fúrással). Gyakran ki is fényesítik és nagyon magas hőmérsékleten meg is formázzák a sófárt. A sófár hangjának emberi lélegzetből kell származnia, ám a bevonat vagy díszek, illetve lyukak (meg a befoltozott lyukak is) érvénytelenné tehetik a fúvást. Minden sófár különbözik és a mérete, alakja és egyéb faktorok alapján más-más hangot produkál. A hászid mesterek azt tanítják, hogy a sófár jajgató hangja olyan, mint a szülei után vágyakozó gyermek sírása.

2. MÁCHZOR – ÜNNEPI IMAKÖNYV

A zsidók eredetileg könyv nélkül, fejből imádkoztak. Csak később, miután szétszóródtak az egész világon, vált nehezzé az imák pontos megtanulása és szöveg-hű továbbadása. Ekkor foglalták őket írásba. A szidurban található a hétköznapi, valamint a szombati

MI KELL AZ ÚJÉVHEZ?

KÉSZÜLJÜNK EGYÜTT ROS HÁSÁNÁRA!

Ros hásáná, a zsidó újév komoly, szimbólumokban, jelentésekben és nem kevésbé tárgyokban gazdag időszak. Összeállításunkban ízelítőt adunk abból a számtalan kellékből, melyek mind-mind hozzájárulnak a különleges ünnepi hangulat megteremtéséhez.

CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

imák, az ünnepi imarendeket pedig, ünnepekre lebontva, a máchzor tartalmazza. Utóbbi kifejezés eredetileg csak a nagyünnepi (Ros hásáná és Jom kipur) imarendet tartalmazó könyveket takarta, de később elterjedtek a zarándokünnepeken használatos máchzorok is. E könyvek szövege nem egységes: bár az imák alapvető

Az ún. Háromkötetes máchzor, 1320-as évek, Németország
FORRÁS: BODLEIAN LIBRARY, UNIVERSITY OF OXFORD

elemi megegyeznek, vagy csak nagyon kis mértékben térnek el, a kiegészítések, dalok, dicsőítmények, illetve az imák pontos szövege és sorrendje függ attól, hogy askenázi, szfárádi, jemeni vagy különféle hászid irányzatokhoz tartozó imakönyvet tartunk-e a kezünkben.

Az eligazodást szolgálja a változó betűméret, ami a szidurok és máchzorok jellegzetessége, és más könyvekben egyáltalán nem szokásos elem. A szöveget általában nem kísérik illusztrációk, csak a betűnagyság tagolja a szöveget, de vannak ez alól kivételek, melyek a középkori zsidó kéziratok, illetve korai nyomdatermékek különleges képviselői. A ros hásanái máchzor tartalmazza a ros hásanái imarendet, a tóraolvasásokat és az azokat követő prófétai szakaszokat, kiegészítő himnuszokat, dalokat és eligazít, hogy mit kell tennünk abban az esetben, ha az ünnep egyik napja szombatra esik. Szerepel benne az ünnepi kidus, illetve a ros hásanái asztalra jellemző szimánim – jelek és a hozzájuk tartozó szövegek, valamint a táslich szertartás szövege, emellett a sófárfújás rendje is szerves része.

3. KITLI

A kitli fehér színű, egyszerű szabású fehér köpeny. Askenázi közösségekben Ros hásanákor nappal, Jom kipurkor pedig este és nappal veszik fel, illetve ezt viseli a peszáchi széder vezetője is. Emellett a völegény is ezt a ruhadarabot viseli az esküvőn és – *lehávdil* – a kitli egy nagyon egyszerű változatában helyezik végső nyugalomra a halottakat is.

4. MÉZ

Közismert szokás, hogy Ros hásanákor mézbe mártjuk az almát, jó és édes évet kívánunk, olyan évet, mely mind materiális, mind pedig spirituális értelemben pozitív lesz. A mézbe mártás az egész őszi ünnepekörre jellemző: a szombaton és ünnepnapokon az áldozatok emlékére sóba mártott bárchesz helyett mézbe mártott ünnepi kalácsot fogyasztunk. Érdemes azonban figyelni arra, hogy míg a Tánáchban (zsidó Biblia) a „*dvás*” kifejezés datolyamézre utal, addig a rabbinikus irodalomban többnyire a virágmézért értik alatta. Így Ros hásaná ünnepén kifejezetten méhek által készített virágmézét fogyasztunk. Bölcsseink ezt azzal indokolják, hogy a méhek képesek a fullánkjukkal csípni és fájdalmat okozni, ugyanakkor a közbenjárásukkal készült méz finom és édes. A virágmézzel azt a reményünket fejezzük ki, hogy az újévkor az emberek fölött ítéletet hozó Isten kegyelemmel tekint majd ránk, és általa megédesíti a szigorú ítéletet.

Az őszi ünnepek egyik utolsó napján, hosáná rábákor (ez Szukkot ünnepének utolsó napja) sokan egész éjjel virrasztanak, Tórát tanulnak és zsoltárokat mondanak. Ez az ítélet lepecsételésének legutolsó napja, ezért sokan úgy vélik, hogy mindent meg kell tenniük az esetlegesen kevésbé kedvező égi ítélet megváltoztatására. A

Rebbe 1984-ben vezette be azt a szokást, hogy a zsoltárok felolvasását éppen úgy kell befejezni, ahogyan az ünnepeket a ros hásanái lakomával megkezdjük: mézbe mártott alma megízlelésével a jó, kerek és édes év reményében.

5. KEREK BÁRCHESZ

Ros hásanákor kerek bárchesz, ünnepi kalács kerül az asztalra. Sokan egészen hosáná rábáig, a végső ítélet napjáig kizárólag kerek bárcheszt fogyasztanak az időszak számos ünnepnapján és szombatjain. Ahogy fentebb írtuk, a kalácsot só helyett mézbe mártjuk ezeken a napokon, az édes év reményében. E kalácsokat gyakran mazsolával gazdagítják, fahéjjal ízesítik, és sokszor a szokásosnál édesebb tésztából készítik őket. A bárchesz kerekége a legegyszerűbb magyarázat szerint azt a kívánságunkat fejezi ki, hogy teljes és egész legyen az évünk. A hagyomány szerint Jom kipur ugyan az ítélet napja, de a megtérés, az adakozás és az ima egészen

Hosáná rábáig, vagyis a Smini ácezet Szimchát torát megelőző napig megváltoztathatja az ítéletet, ezért esznek sok helyen kerek bárcheszt ezeken a napokon is. A ros hásanái kalács ráadásul nemcsak kerek, hanem a szokásosnál édesebb is, amivel édes évet kívánunk. A kerek bárchesznek nincs vége, így szimbolizálja, és egyben testesíti meg azt a kívánságunkat, hogy olyan évünk legyen, melyben az élet és az áldás vég nélkül folytatódik. Ez a forma emlékeztet minket a szerencse forgandóságára és arra, hogy csak és kizárólag Isten dönti el, hogy ki emelkedik fel a keréssel, és ki hullik alá. Azt is mondják, hogy a kerek bárchesz olyan, mint a korona, és azt a célt szolgálja, hogy emlékeztessen az időszak egyik legfontosabb témakörére, az Örökkévaló királlyá koronázására.

FOTÓ: ZSIDO.COM

7. SZIMÁNIM, JELEK

Az ünnepi asztal fontos kellékei a *szimánim*, a jelek. Olyan szimbolikus ételek ezek, melyeknek elfogyasztásával, illetve az utána mondott, „*jehi rácon*” („Legyen az az akarata”) kezdetű mondatokkal különböző kívánságunkat fejezzük ki az előtünk álló évvel kapcsolatban.

A jelek családonként különböznek. Ami minden asztalon megtalálható, az az alma, a kerekre font kalács, valamint a méz. Az alábbiakban felsorolunk néhányat a leggyakoribb jelek közül.

A datolya (héberül: *támár*) elfogyasztása után arra kérjük Istent, hogy irtsa ki azokat, akik gyűlölnek minket. A gránátalmának (*rimon*) a hagyomány szerint 613 magja van, éppen annyi, ahány törvény és parancsolat található a Tórában. Arra kérjük az Örökkévalót, hogy szaporítsa meg érdemeinket, mint a gránátalma magjait. A „*rubijá*” egyesek szerint speciális babfajtát (fekete szemű bab), mások szerint répát jelent. Mivel a héber szóban is benne van a „sok, több” jelentésű gyök, és a répa jiddis megfelelője, a „*meren*” szintén magában hordozza a „több” szót, sokan répát fogyasztanak, és ennél a jelnél is arra kérjük Istent, hogy sokasítsa meg az érdemeinket. A póréhagyma (*kará*) két szóra is emlékeztet, ezért a fogyasztásánál egyrészt azt kérjük az Örökkévalótól, hogy szüntesse meg a rossz ítéletünket, másrészt pedig azt, hogy olvassák fel előtte az érdemeinket. A tök (*kárti*) kapcsán gyűlölnök elpusztítását kérjük, a cékla (*szilká*, vagy *szelek*) után pedig azt, hogy ellenségeink és átkozóink tűnjenek el.

Az izraeli élelmiszer-áruházak hűtőpultjaiból Ros hásáná előtt fél bárányfejek és halfejek halmai néznek ránk. Sok asztalra kerülnek ezek az állatfejek megfőzve, hogy fogyasztással kifejezhessük azt a kívánságunkat, hogy mi legyünk a fej (vagyis a vezető), nem pedig a fark (aki csak leghátul kullog). Végezetül hal is kerül az asztalra a jelek közé, hogy arra kérhessük Istent, hogy úgy szaporodjunk és sokasodjunk, mint a halak.

Sok helyen fogyasztanak új gyümölcsöt, olyat, amelyet a megelőző évben nem ettek, hogy erre mondhassák el a *sehechejánu* áldást, amit új, illetve az év során először tapasztalt dolgokra mondunk el. Vannak, akik a gránátalmát használják új gyümölcs céljára minden évben, és ezért nem esznek belőle az első, csak a második napon.

7. ÉDES ÉTELEK: CIMESZ, TEJGELÁCH ÉS LÉKOCH

Nagyon gyakori ros hásánái étel a cimesz. Sokféleképpen készíthetjük el, lényege a főtt sárgarépa és a méz, melyekkel édes évet kívánunk. Gazdagítható mazsolával, fahéjjal is. A tejgelách édes tészta, melyet gyakran mazsolával gazdagítanak és mézes-gyömbéres szirupban főznek meg. A lékoch egyszerű mézes süteményt jelent. A mézes, édes ételek, sütemények a ros hásánái lakoma méltó lezárását jelentik.

8. AMIT NEM LEHET MEGFOGNI, MÉGIS ROS HÁSÁNÁ LEGFONTOSABB KELLÉKE: A TESUVÁ

A nagyünnepi gondolatkör egyik legfontosabb fogalma a megtérés. A *tesuvá* – תשובה, a megtérés alapelve az, hogy minden embernek van Istentől származó, tiszta lelke. Amikor vétünk, akkor az isteni lélek hangját el-

nyomja testünk zaja – ez a *jécer hárá*, a rossz ösztön. Az ember lényege azonban tiszta marad, csupán egy kis javításra van szüksége, hogy újra rendben legyen. Maga a tesuvá azt jelenti: visszatérés: az illető megvizsgálja a tetteit, megtalálja azokat a pontokat, ahol elrugaszkodott a megfelelő úttól, és visszatér korábbi, tiszta állapotába, illetve az Örökkévalóval való kapcsolatához.

A tesuvá négy lépcsőből álló folyamat: felismerés és őszinte megbánás; a negatív cselekvés beszüntetése; a hiba megfogalmazása és bocsánatkérés; megfogadjuk, hogy a jövőben nem folytatjuk a korábbi, helytelen cselekedetet.

Ros hásánákor és Jom kipurkor is elhangzik az *Unetáne tokef* nevű megrendítő, középkori eredetű pijut, valóságos költemény. Ros hásánákor az egész emberiséget megítélik az Égben és ez az ítélet dönti el, hogy mi lesz az ember sorsa abban az évben. Ám akármi is az ítélet, az ima, az adakozás és a megtérés megváltoztathatja azt. E csodálatos és megindító imádság szerzője a hagyomány szerint a több mint 800 évvel ezelőtt Mainzban élt Ámnon rabbi volt, aki csodálatos tóratudós volt és igen jámbor ember, zsidók és nem-zsidók egyaránt szerették, neve messze földön ismert volt. Még a hesseni nagyherceg palotájába is bejáratos volt. Ám egy napon a nagyherceg arra kérte, hogy keresztelkedjen ki. Ámnon rabbi ezt nem tette meg, a nagyherceg erre dühében megcsókíttatta és a rabbi halála előtt szerezte ezt a költeményt.

+ 1. AMIT ROS HÁSÁNÁKOR KERÜLÜNK: A DIÓ

Ezeken a napokon sokan tartózkodnak a dió fogyasztásától, mivel a héber *egoz* (אגוז – dió) szó számértéke (a betűk által képviselt számok összege) egyenlő a *chet* (טח – bűn) szó számértékével (17). Ezzel a távolságtartással jelezzük, hogy ezeken a napokon különösképpen odafigyelünk a bűntől való távolmaradásra.

Adjon az Örökkévaló erőt mindannyiunknak, hogy az új évben a lehető legjobb utat követhessük és legyünk mindannyian jó és édes évre beírva az élet könyvébe!

A debreceni rabbik ARCKÉPCSARNOKA

Az Egység magazin előző számában megismerkedhettek Debrecen különleges zsidó épített örökségével, a mostani cikk pedig bemutatja a cívisváros nagyszerű rabbijait, akik sora, hála az Örökkévalónak, nem szakadt meg a vészorszakkal, hanem napjainkig rabbi áll a közösség élén, mely naponta kétszer gyűlik össze imádkozni. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

HARC A DEBRECENI RABBISZÉKÉRT

A rohamos ütemben növekvő debreceni közösség előjárói 1852-ben alapították meg a hitközséget, viszont eleinte csak saktereket alkalmaztak. A rabbikérdés komolyabban két évvel később merült fel, amikor Fried Áron (1813–1891), akkor hajdúsámsoni, egyben vármegyei főrabbi Debrecenbe költözött. Fried rabbi az egész országban elismert Talmudtudós, több könyv, így az *Omer leCion* (Sátoraljaújhely, 1872), a *Zekán Áháron* (Munkács, 1888; 1904) szerzője volt, aki azért jött Debrecenbe, mert a sámsoni zsidók tekintélyes része is ide költözött. Azonban, mint minden nagyvárosnál, itt is számolni kellett az asszimiláció csábító erejével, mely sajnos magában hordozta a vallástól való eltá-

volodást is – ami ellen Fried rabbi a végletekig harcolt.¹

A debreceni zsidók összességében viszont nem választotta rabbijának Fried Áront, helyette inkább az addig somogyzili rabbit, Ehrlich Edét (1808–1882) hívták meg 1856 nyarán. Ehrlich rabbiban sokan egy személyben látták egyesülni a több ezeréves hagyományokat és a modern kori műveltséget. Első magyar nyelvű hitszónoklatát 1860. december 8-án tartotta, mely eseményt a *Debreceni Közlöny* egyenesen „örömnappal” nevezett.² A kilenc nyelven beszélő Ehrlich rabbi azonban nem maradt sokáig Debrecenben: 1863-ban végül megadta magát Fried rabbi éles bírálatának, hogy ő nem elég szigorú, s inkább Pécsre tette át székhelyét.³

A REJTÉLYES DEBRECENI RABBI

1869 végétől két éven keresztül Debrecen rabbija dr. Lipschitz Hermann (Cvi Áron; Ármin; ?-?) korábban butschowitzi (Bučovice, Csehország) rabbi lett. Személyét és megválasztását több rejtély is övezi. Míg a debreceni zsidók túlságosan elkötelezettnek vélték az akkor formálódó ortodoxia felé, addig mások kifejezetten liberális és felvilágosult embernek írták le – akárhogy is, az előjáróság inkább nem választotta volna meg és „tíz arany jutalommal visszaküldte volna”, de a közösség többsége mégis megválasztotta: a 308 leadott szavazatból 195 voks szolt mellette.⁴

Ezek után talán nem is annyira meglepő, hogy az 1868/69-es Zsidó Kongresszus után a debreceni hit-

község nem csatlakozott sem az ortodoxiához, sem a neológiához, hanem status quo ante alapon maradt. Lipschitz rabbi viszont hamarosan áttette székhelyét Marosvásárhelyre (Târgu Mureș, Románia), ahol egy ideig egyszerre töltötte be a status quo és az ortodox hitközség rabbi-pozícióját is, de végül 1880-ban őket is elhagyta,⁵ és valószínűleg visszatért Morvaországba, ahol már korábban is működött.

Lipschitz rabbi személyét többen Lipschitz Lipót (Árje Léb, 1832–1904) abaújszántói rabbival azonosították, a debreceni zsidó emlékkönyvben is így szerepel, de egy 1977-es *Új Kelet* cikkből kiderül,⁶ hogy két különböző személyről van szó, pontosabban testvérekről. Közlebbi életrajzi adatok itt sem derültek ki róla, így nem tudható, hogy miből volt doktorátusa, de még a születési és halálozási dátumait sem ismerjük.

A RABBI, KINEK A VILLONGÁSOK TÖRTÉNEK MEG SZIVÉT

A debreceni zsidó épített örökségről szóló cikkben már említettük, hogy 1870-ben az anyahitközségből kilépett egy csoport és neológ hitközséget alapítottak, mely folytonos villongást eredményezett a két tábor között. Ilyen, már meglehetősen kiélezett helyzetben foglalta el a rabbiszéket 1872 tavaszán Bernfeld Jónás (Joná Cvi, 1833–1890), aki korábban (Albert)Irsán szolgált.⁷

Akorbelitudósítások szerint Bernfeld rabbi jámbor szívét megtörték a modernebb és konzervatívabb tagok közötti napi szintű konfliktusok. Noha végre újra egységesülni látszott a debreceni zsidó közösség, és 1886-ban a neológok is visszaléptek, néhány hónap múlva újból szét hullott az egység, miután 22 család fő kivált és önálló ortodox hitközséget alapított. Az eset annyira elkésértette a rabbit, hogy kérdést intézett megboldogult pozsonyi mesterének fiához, a *Sévet Szófer*hez (Schreiber Szmichá Bunim, 1842–1906), hogy vajon ezek után maradt-e bármi hitele,⁸ egyáltalán maradhat-e így továbbra is rabbi. A *Sévet Szófer* meg-

nyugtatta, hogy semmi oka nincs a távozásra, mert az ő becsületén nem esett csorba.⁹

AZ ELSŐ MAGYAR HITSZÖNOK RABBI

Így Bernfeld rabbi végül maradt, idővel azonban őt is egyre több kritika érte – részben a korabeli sajtóorgánumokból, részben a zsinagógai padsorokból –, ugyanis szónoklatait németül tartotta. Az újabb feszültségek miatt a hitközség vezetősége végül is pályázatot írt ki egy magyar nyelvű hitszónoki állásra.

A hét jelentkező közül végül a nádudvari születésű egykori szeminaristát, dr. Bárány József (1856–

Bárány József rabbi

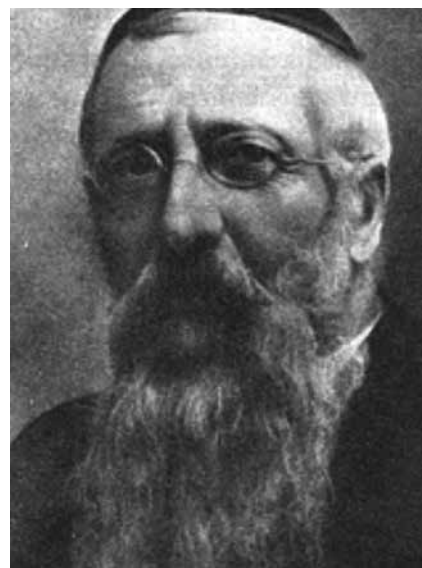
1916) rabbit választották meg, aki elsőpró sikert aratott próbaszónoklatával, az 1886. szeptemberi beiktatásán pedig a város nem-zsidó polgárságának a krémje is megjelent, s ahogy fogalmaztak: „Az új rabbi beköszönő beszéde, melyben kifejté, hogy a jelenkor követelményeivel összhangzásban fogja gyakorolni papi tisztét, nagy hatást tett.”¹⁰

De akármennyire is kedvelték Bárány rabbit, az Örökkévaló nagyobb karriert szánt neki, s alig két év múlva, 1888 nyarának végén már Budapesten találjuk, ahol felekezeti tanfelügyelővé nevezték ki. A fiatal rabbi úgy búcsúzott, hogy sosem felejtí el Debrecen, ahol pályáját

megkezdte.¹¹ A fővárosból azután 1891-ben Kecskemétre került főrabbinak, ahol haláláig működött.

1890-ben Burger D. Józsefet (1863–1926) választották rabbi-helyettesnek, aki vitathatatlan érdemeket szerzett a hitközség intézményeinek gyarapodásában,¹² ugyanakkor egy olyan nagy méretű közösségben, mint a debreceni (1880 és 1910 között a cívisváros zsidó lakossága háromezer főről tízezer fő felé növekedett),¹³ szükség volt egy főrab- bira is.

A debreceni új főrabbit Krausz Vilmos (Binjámin Zeév Wolf, 1853–1921) kiskunhalasi ortodox rabbi személyében találták meg, akit 1891. december 6-án iktattak be.¹⁴ Krausz harmincéves működése alatt virágzott a hitközség, ami nagyban annak volt köszönhető, hogy végig a szélsőségeket kerülve kormányozta közösségét – haláláról és felekezeten átívelő népszerűségéről a következőképp írt az *Egyenlőség*:

Krausz Vilmos rabbi (Gonda, 1970)

„A debreceni zsidók ősz főrabbi- ja, Krausz Vilmos csütörtökön délb- en egy óraker jobblétre szenderült. Hosszabb idő óta betegeskedett és a hirtelen fellépett tüdőgyulla- dás megölte. Halála előtt pár perc- cel áldó imádságot mondott a ma- gyar hazára, városára, felebarátaira, hitsorsosaira és családjára. Tizen- négy gyermeke közül a legifjabbat megáldotta s azután csöndesen,

2022-2023 לוח שנה תשפ"ג

Ány perccel előbb, Budapesttől nyugatra néhány perccel később kell gyűjtani.
megadva. ±1 óra eltérés lehetséges. Ellenőrizze az időpontokat a zsido.com-on!

Szombati imaidők és vacsora a budapesti zsinagógáinkban:

Pénteken este: télen **18.00**, nyáron **19.30**

Szombaton és ünnepnapon reggel: Sász *Chevra* (VI., Vasvári Pál utca 5.): **9.15**;
Budavári zsinagóga (I., Táncsics M. u. 26.), Óbudai zsinagóga (III., Lajos u. 163.),
Zsilip (XIII., Újpesti rkp. 1.): **10.00**

Az aktuális heti programunkat lásd részletesen a www.zsido.com oldalon.

5783. Tisri-Chesván תשרי-חשוון תשפ"ג			
DA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
Mázkir időpont: őber 5. és 17., kb. 11 órakor			Tisri 6 Kimenetele: 19.09 Sábát Suvá Vájélech 1
9.01	Tisri 11	Tisri 12 Gyertyagyújtás: 17.53	Tisri 13 Kimenetele: 18.56
r 5	6	7	Háázinu 8
12	Tisri 18 Félünnep 2	Tisri 19 Gyertyagyújtás: 17.40 Félünnep 3	Tisri 20 Kimenetele: 18.42 Félünnep 4
13	14	15	16
19	Tisri 25	Tisri 26 Gyertyagyújtás: 17.27	Tisri 27 Kimenetele: 18.30
20	21	22	Brésit 22
1	Chesván 2	Chesván 3 Gyertyagyújtás: 17.15	Chesván 4 Kimenetele: 18.19
26	27	28	Noách 29

2022. NOVEMBER 5783. Chesván-Kiszlév חשוון-כסלו תשפ"ג						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
		Chesván 7	Chesván 8	Chesván 9	Chesván 10 Gyertyagyújtás: 16.04	Chesván 11 Kimenetele: 17.09
		1	2	3	4	Lech-Lechá 5
Chesván 12	Chesván 13	Chesván 14	Chesván 15	Chesván 16	Chesván 17 Gyertyagyújtás: 15.54	Chesván 18 Kimenetele: 17.01
6	7	8	9	10	11	Vájérá 12
Chesván 19	Chesván 20	Chesván 21	Chesván 22	Chesván 23	Chesván 24 Gyertyagyújtás: 15.46	Chesván 25 Kimenetele: 16.54
13	14	15	16	17	18	Chájé-Szará 19
Chesván 26	Chesván 27	Chesván 28	Chesván 29	Chesván 30 Újhold 1	Kiszlév 1 Gyertyagyújtás: 15.40 Újhold 2	Kiszlév 2 Kimenetele: 16.49 Toldot 26
20	21	22	23	24	25	
Kiszlév 3	Kiszlév 4	Kiszlév 5	Kiszlév 6	www.zsidoiskola.hu Tel.: 781-4760		
27	28	29	30			

5783. Tévé-Svát שבט-תשרי תשפ"ג			
DA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
	Tévé 12	Tévé 13 Gyertyagyújtás: 15.50	Tévé 14 Kimenetele: 17.01
4	5	6	Vájchi 7
	Tévé 19	Tévé 20 Gyertyagyújtás: 15.58	Tévé 21 Kimenetele: 17.09
11	12	13	Smot 14
	Tévé 26	Tévé 27 Gyertyagyújtás: 16.08	Tévé 28 Kimenetele: 17.18
18	19	20	Váéra 21
	Svát 4	Svát 5 Gyertyagyújtás: 16.18	Svát 6 Kimenetele: 17.28
25	26	27	Bo 28
לע"נ ר' יהודה מרדכי ב"ר ברוך ז"ל נויבארט (יארצייט כ"ט טבת)			

2023. FEBRUÁR 5783. Svát-Ádár שבט-אדר תשפ"ג						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
			Svát 10	Svát 11	Svát 12 Gyertyagyújtás: 16.29	Svát 13 Kimenetele: 17.38
			1	2	3	Bösálách 4
Svát 14	Svát 15	Svát 16	Svát 17	Svát 18	Svát 19 Gyertyagyújtás: 16.40	Svát 20 Kimenetele: 17.48
5	Tu biSvát 6	7	8	9	10	Jitro 11
Svát 21	Svát 22	Svát 23	Svát 24	Svát 25	Svát 26 Gyertyagyújtás: 16.51	Svát 27 Kimenetele: 17.58
12	13	14	15	16	17	Mispátim Sábát Skálím 18
Svát 28	Svát 29	Svát 30 Újhold 1	Ádár 1 Újhold 2	Ádár 2	Ádár 3 Gyertyagyújtás: 17.02	Ádár 4 Kimenetele: 18.08
19	20	21	22	23	24	Trumá 25
Ádár 5	Ádár 6	Ádár 7	Támogassa munkánkat a jövedelemadó 1+1 százalékával. Chábád Lubavics Alapítvány: 19663038-1-42 Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség: 1287			
26	27	28				

avatott Szentélyben csak egy napra elegendő olaj maradt a menóra lángjának meggyújtásához, de ez nyolc napig égett. • A *chánuká* külön imarendben naponta *Hálél* (hálaadó imát) mondunk. Ezenkívül a *Tizenhét áldásban* és az étkezés utáni áldásban van külön betoldás: az *Al hánisim* („A csodákért”) ima.

5783. tévét – 2022. december-2023. január
December 25-én este gyűjtjük meg utoljára a *Chánuká*-gyertyát. • **Tévé 10-én** egész napos böjt a Szentély pusztulásának emlékére, mert i. e. 588-ban ezen a napon kezdte meg Nabukodonozor, Babilónia királya, Jeruzsálem ostromát.

5783. svát – 2023. január-február
Svát 15. Tu BiSvát (vagy *chámisá ásár bisvát*), amelyet a *Talmud* a fák újévéként említ. Ettől a dátumtól számítják a fa gyümölcésére vonatkozó különböző törvényekkel kapcsolatos időpontokat. Szokás ezen a napon sokféle – néhol egyenesen tizenötféle – gyümölcsöt enni, elsősorban olyanokat, amelyek Izrael földjén honosak: szőlőt, fügét, gránátalmát, datolyát, olajbogyót.

A szombati gyertyák meggyújtása

A férjes asszonyok két gyertyát gyűjtanak; van, ahol minden gyermek után egy-egy további is. A kislány hároméves kora körül, amikor már el tudja mondani az áldást, kap szüleitől egy gyertya-tartót, és elkezd a szombati fények gyűjtését.

A lányok csak egy gyertyát gyűjtanak, előbb, mint anyjuk, hiszen lehet, hogy a mamának még egy kicsit segítenie kell a gyűjtásban, aki nem nyúlhat több gyertyához, ha már gyűjtött.

Szokás néhány pénzdarabot tenni a cedek perselybe a gyertyák meggyújtása előtt.

Az asszony vagy a lány meggyújtja a gyertyákat, kezét kiterjeszti a lángok mögött, mintha megölelné őket. Három körkörös, hívogató mozdulattal érzékelteti, hogy elfogadja a szombat szentségét. Azután kezével eltakarja szemét, és elmondja az áldást:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת קודש.

Báruch átá ádonáj Elohénu Melech HáOlám áser kidsánu bömicvótáv vöcivánu löhádlík nér sel sábat kodes.

Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, a Világ Királya, ki megszentelt minket parancsolataival, s meghagyta, hogy gyűjtsuk a szent szombat fényét!

Ezután felfedi szemét, hogy befogadhassa a szombat fényét. Úgy tartják, a gyűjtés ideje különösen alkalmas arra, hogy egészségért és boldogságért imádkozzunk. Az ilyen ima hamar meghallgatásra talál, mert a szombati gyertyagyújtás nagy micvájának teljesítése közben mondjuk.

Fontos! A szombati gyertyákat pénteken este, naplemente előtt kb. 18 perccel kell meggyújtani. Naplemente után tilos gyűjtani, mert a szombat megszentelésének számít!

Az Egység című folyóirat melléklete. A folyóirat jelen számának megjelenését a Nemzeti Civil Alapprogram is támogatja.
 Kiadja a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület
 (1052 Budapest, Károly krt. 20. Telefon: 268-0183, E-mail: info@zsido.com)
 A naptárral kapcsolatos gyakorlati kérdéseivel forduljon bizalommal,
 levélben vagy telefonon Oberlander Báruch rabbihoz a kiadó címén!

ZSIDÓ NAPTÁR 5783 / 2023

A megadott időpontok Budapesten érvényesek. Vidéken: Budapesttől keletre nézve.
 Március végétől október végéig az időpontok a nyári időszámítás szerint vannak megadva.

2023. MÁRCIUS 5783. Ádár-Niszán אדר-ניסן תשפ"ג						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
			Ádár 8	Ádár 9	Ádár 10 Gyertyagyújtás: 17.12	Ádár 11 Kimenetele: 18.19
			1	2	3	4 Tócvé Sábát Zachor
Ádár 12	Ádár 13 A böjt vége: 18.06	Ádár 14	Ádár 15	Ádár 16	Ádár 17 Gyertyagyújtás: 17.23	Ádár 18 Kimenetele: 18.29
5	Eszter böjtje 6	Purim 7	Susán Purim 8	9	10	11 Ki Tiszá Sábát Pára
Ádár 19	Ádár 20	Ádár 21	Ádár 22	Ádár 23	Ádár 24 Gyertyagyújtás: 17.33	Ádár 25 Kimenetele: 18.39
12	13	14	15	16	17	18 Vajákhel-Pekudé Sábát Háchodes
Ádár 26	Ádár 27	Ádár 28	Ádár 29	Niszán 1	Niszán 2 Gyertyagyújtás: 17.43	Niszán 3 Kimenetele: 18.49
19	20	21	22	Újhold 23	24	25 Vajikrá
Niszán 4	Niszán 5	Niszán 6	Niszán 7	Niszán 8	Niszán 9 Gyertyagyújtás: 18.53	
Nyári időszámítás kezdete 26	27	28	29	30	31	

2023. ÁPRILIS			
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
Széder esték minden korosztály számára április 5-6. www.zsido.com/peszach			
Niszán 11	Niszán 12	Niszán 13	Niszán 14 Gyertyagyújtás: 18.29
2	3	4	5 Erev Peszách
Niszán 18	Niszán 19	Niszán 20 Gyertyagyújtás: 19.08	Niszán 21 Gyertyagyújtás: 19.08
Félünnep 2 9	Félünnep 3 10	Félünnep 4 11	12 Peszách
Niszán 25	Niszán 26	Niszán 27	Niszán 28
16	17	18	19
Ijár 2	Ijár 3	Ijár 4	Ijár 5
23	24	25	26
Ijár 9	30	31	

2023. JÚNIUS 5783. Sziván-Támuз טוֹן-תמוז תשפ"ג						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
	www.zsidoiskola.hu Tel.: 781-4760			Sziván 12	Sziván 13 Gyertyagyújtás: 20.15	Sziván 14 Kimenetele: 21.35
				1	2	3 Nászó
Sziván 15	Sziván 16	Sziván 17	Sziván 18	Sziván 19	Sziván 20 Gyertyagyújtás: 20.21	Sziván 21 Kimenetele: 21.42
4	5	6	7	8	9	10 Böháalotchá
Sziván 22	Sziván 23	Sziván 24	Sziván 25	Sziván 26	Sziván 27 Gyertyagyújtás: 20.25	Sziván 28 Kimenetele: 21.46
11	12	13	14	15	16	17 Slách
Sziván 29	Sziván 30	Támuз 1	Támuз 2	Támuз 3	Támuз 4 Gyertyagyújtás: 20.26	Támuз 5 Kimenetele: 21.48
18	Újhold 1 19	Újhold 2 20	21	22	23	24 Korách
Támuз 6	Támuз 7	Támuз 8	Támuз 9	Támuз 10	Támuз 11 Gyertyagyújtás: 20.26	
25	26	27	28	29	30	

2023. JÚLIUS 5783. Áv - Elul אב-אלול תשפ"ג			
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
Elődások és tanulás a Zsidó Tudományok Szabadegyetemén mielőtt kezdődne a tanév. További információ: 268-0183			
Támuз 13	Támuз 14	Támuз 15	Támuз 16
2	3	4	5
Támuз 20	Támuз 21	Támuз 22	Támuз 23
9	10	11	12
Támuз 27	Támuз 28	Támuз 29	Áv 1
16	17	18	Újhold
Áv 5	Áv 6	Áv 7	Áv 8 A böjt kezdete
23	24	25	26
Áv 12	Áv 13	27	28
30	31		

2023. SZEPTEMBER 5783-84. Elul-Tisri אלול-תשרי תשפ"ג-תשפ"ד						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
Dunaparti haszid hétvége: www.zsido.com/dunaparti					Elul 15 Gyertyagyújtás: 19.06	Elul 16 Kimenetele: 20.11
					1	2 Ki Távo
Elul 17	Elul 18	Elul 19	Elul 20	Elul 21	Elul 22 Gyertyagyújtás: 18.52	Elul 23 Kimenetele: 19.56
3	4	5	6	7	8	9 Nicávim- Vajélech
Elul 24	Elul 25	Elul 26	Elul 27	Elul 28	Elul 29 Gyertyagyújtás: 18.38	Tisri 1 Gyertyagyújtás: 19.41
Szlicht első napja 10	11	12	13	14	15	16 Ros Hásáná 1
Tisri 2 Kimenetele: 19.39	Tisri 3 A böjt vége: 19.21	Tisri 4	Tisri 5	Tisri 6	Tisri 7 Gyertyagyújtás: 18.24	Tisri 8 Kimenetele: 19.26
Ros Hásáná 2 17	Gedáljá böjtje 18	19	20	21	22	23 Háázinu Sábát Suvá
Tisri 9 Gyertyagyújtás: 18.20	Tisri 10 A böjt vége: 19.22	Tisri 11	Tisri 12	Tisri 13	Tisri 14 Gyertyagyújtás: 18.10	Tisri 15 Gyertyagyújtás: 19.12
24	Jom Kipur 25	26	27	28	29	30 Szukkot 1

5783. ádár - 2023. február-március
Március 6-án van Eszter böjtje annak emlékére, hogy i. e. 356-ban a bibliai Eszter királyné, nagybátyjával, Mordechájjal és a perzsiai zsidók nagy részével együtt böjtölt és esdekelt, hogy meggátolják a gonosz Hámán ellenük szőtt gyilkos tervének végrehajtását. • Ugyanennek a történelmi eseménynek az emlékét őrzi a következő nap, **Ádár 14.**, Purim ünnepe és **Susán Purim (március 7. és 8.)**: Achászvéros perzsa király Eszter közbenjárására meghiúsította a népirítás tervét. • Purim napján este és reggel felolvassuk a **Mögílat**, Eszter könyvét. Az ünnep fő micvája az ajándékküldés – a **misloach manot** – és a szegények támogatása. • A **Tizennyolc áldásban** és az étkezés utáni áldásban van külön betoldás, az **Al hániszim** („A csodákért”) ima, de **Hálélt** nem mondunk.

5783. niszán - 2023. március-április
 A megváltás hónapja, amelynek tengelyében az egyiptomi kivonulás és **Peszách**, a szabadság ünnepe áll. • **Niszán 11.** a lubavicsi rebbe, Menachem M. Schneerson 118. születésnapja. • **Niszán 14. (április 5.)** erev **Peszách**. Előző este megvizsgáljuk, maradt-e még valami kovászos a már alaposan kitakarított házban (**bdikát cháméc**). • Reggeltől az

2022-2023 לוח שנה תשפ"ג

Néhány perccel előbb, Budapesttől nyugatra néhány perccel később kell gyűjteni.
Megadva: ±1 óra eltérés lehetséges. Ellenőrizze az időpontokat a [zsido.com](http://www.zsido.com)-on!

Szombati imaidők és vacsora a budapesti zsinagógáinkban:

Pénteken este: télen **18.00**, nyáron **19.30**
Szombaton és ünnepnapon reggel: *Sász Chevra* (VI., Vasvári Pál utca 5.): **9.15**;
Budavári zsinagóga (I., Táncsics M. u. 26.), *Óbudai zsinagóga* (III., Lajos u. 163.),
Zsilip (XIII., Újpesti rkp. 1.): **10.00**

Az aktuális heti programunkat lásd részletesen a www.zsido.com oldalon.

5783. Niszán-Ijár תשפ"ג אייר-ניסן			
CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT	
Niszán 14 Kimenetele: 19.00		Niszán 10 Kimenetele: 20.00 Cáv Sábát Hágádol 1	
Niszán 15 Gyertyagyújtás: 20.07	Niszán 16 Gyertyagyújtás: 19.03	Niszán 17 Kimenetele: 20.11	Niszán 18 Kimenetele: 20.11
Peszách 1	Peszách 2	Félinnép 1	8
Niszán 21 Kimenetele: 20.17	Niszán 22 Kimenetele: 20.18	Niszán 23 Gyertyagyújtás: 19.13	Niszán 24 Kimenetele: 20.22
Peszách 7	Peszách 8	14	Smini 15
Niszán 28	Niszán 29	Niszán 30 Gyertyagyújtás: 19.23	Ijár 1 Kimenetele: 20.33
19	20	Újhold 1	21
Ijár 6	Ijár 7 Gyertyagyújtás: 19.32	Ijár 8 Kimenetele: 20.44 Ácháré- Kdosim	29
26	27	28	

2023. MÁJUS							5783. Ijár-Sziván תשפ"ג אייר-סיון						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT	VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
	Ijár 10	Ijár 11	Ijár 12	Ijár 13	Ijár 14 Gyertyagyújtás: 19.42	Ijár 15 Kimenetele: 20.55							
	1	2	3	4	5	6							
Ijár 16	Ijár 17	Ijár 18 Lág BáOmer	Ijár 19	Ijár 20	Ijár 21 Gyertyagyújtás: 19.51	Ijár 22 Kimenetele: 21.07							
7	8	9	10	11	12	13							
Ijár 23	Ijár 24	Ijár 25	Ijár 26	Ijár 27	Ijár 28 Gyertyagyújtás: 20.00	Ijár 29 Kimenetele: 21.17							
14	15	16	17	18	19	20							
Sziván 1	Sziván 2	Sziván 3	Sziván 4	Sziván 5 Gyertyagyújtás: 20.07	Sziván 6 Gyertyagyújtás: 20.08	Sziván 7 Kimenetele: 21.27							
21	22	23	24	25	26	27							
Sziván 8	Sziván 9	Sziván 10	Sziván 11										
28	29	30	31										

5783. Támuz-Áv תשפ"ג אב-תמוז			
CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT	
Támuz 16 Kimenetele: 21.00		Támuz 12 Kimenetele: 21.47	
1		Chukát-Bálák 1	
Támuz 17 A böjt vége: 21.22	Támuz 18 Gyertyagyújtás: 20.24	Támuz 19 Kimenetele: 21.43	Támuz 20 Kimenetele: 21.43
Böjtnap 5	6	7	Pinchász 8
Támuz 23	Támuz 24	Támuz 25 Gyertyagyújtás: 20.20	Támuz 26 Kimenetele: 21.37
12	13	14	Mátot-Mászé 15
Áv 2	Áv 3 Gyertyagyújtás: 20.13	Áv 4 Kimenetele: 21.28	Áv 5 Kimenetele: 21.28
19	20	21	Dvárím Sábát Cházon 22
Áv 9 A böjt vége: 21.01	Áv 10 Gyertyagyújtás: 20.05	Áv 11 Kimenetele: 21.18	Áv 12 Kimenetele: 21.18
26	27	28	Váétchánán Sábát Náchámu 29

2023. AUGUSZTUS							5783. Áv-Elul תשפ"ג אלול-אב						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT	VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
		Áv 14	Áv 15	Áv 16	Áv 17 Gyertyagyújtás: 19.56	Áv 18 Kimenetele: 21.06							
		1	2	3	4	5							
Áv 19	Áv 20	Áv 21	Áv 22	Áv 23	Áv 24 Gyertyagyújtás: 19.45	Áv 25 Kimenetele: 20.54							
6	7	8	9	10	11	12							
Áv 26	Áv 27	Áv 28	Áv 29	Áv 30	Elul 1 Gyertyagyújtás: 19.33	Elul 2 Kimenetele: 20.40							
13	14	15	16	17	18	19							
Elul 3	Elul 4	Elul 5	Elul 6	Elul 7	Elul 8 Gyertyagyújtás: 19.20	Elul 9 Kimenetele: 20.26							
20	21	22	23	24	25	26							
Elul 10	Elul 11	Elul 12	Elul 13	Elul 14	Keresd meg a Zsidó sátrat a Szigeten!								
27	28	29	30	31									

elsősülöttek böjje, amelyet egy talmudi traktátus tanulmányozásának befejezésével egybekötött lakomával szokás megváltani. • *Erev Peszách* napján 10.34-ig (a *Báál háTánjá* véleménye szerint) szabad még kenyeret, illetve kovászosat enni, de pászkat egészen estig nem eszünk. • Legkésőbb a reggeli órákban eladjuk a *chámécot* egy nem zsidónak: írásban felhatalmazunk egy rabbit az üzlet lebonyolítására, hogy ily módon ne legyen tulajdonunkban semmiféle kovászos étel. • *Peszách* nyolc napig tart: az első két és az utolsó két nap teljes ünnep, a közbeeső négy nap félünnep. • *Peszách* a kovásztalan kenyér, a *máca* (pászka) ünnepe. • Az ünnep második estéjén kezdődik az *omerszámlálás*, ami 49 napig, *Sávuot* (a hetek) ünnepéig tart. • A *peszách*i imarendben naponta elmondjuk a *Hálél* hálaimát, felolvassuk egy szakaszt a *Tórából* és *Muszáf* imát mondunk. Az ünnep első napján mondjuk a *Tál* („Harmati”) imát. • *Peszách*tól kezdve minden szombat délután a *Pirké ávotot*, Az *atyák bölcs tanításait* tanulmányozzuk.

5783. ijár – 2023. április-május
Ijár 18. (május 9.) *Lág BáOmer*, örömnapp, amely megszakítja az *omerszámlálás* napjainak gyászhangulatát.

5783. sziván – 2023. május-június
Sziván 6-7. (május 26-27.) *Sávuot*, a Hetek kétnapos ünnepe, a *Tóra*-adás napja, a három zarándokünnepe egyike. • Imarendje ugyanaz, mint a másik két zarándokünnepe, *Peszáché* és *Szukkoté*, beleértve a *Jizkor* imát is. • Szokás sokféle tejes ételt enni, természetesen a köserség törvényeinek megfelelően elkülönítve a húsos ételtől. • *Sávuot*kor szokás a lakásokat és zsinagógákat virággal, falombokkal díszíteni.

5783. támuz – 2023. június-július
Támuz 3. A lubavicsi rebbe hetedik *járcejjá*. Most huszonnyolcadik éve aludt ki a nagy Fény. Emlékét azzal örizzük meg, hogy nyomdokain haladunk. • 1927-ben **támuz 12-én** szabadult ki a hatodik lubavicsi rebbe, rabbi Jozsef Jicchák Schneerson az orosz kommunisták börtönéből, ahová a zsidó kényszerasszimiláció ellen tett lépései miatt zárták. • **Támuz 17.** böjtnap, mert 70-ben ezen a napon törték át Titus hadai Jeruzsálem falait, és három héttel később, **áv 9-én** a város a rómaiak kezére került. A böjt reggeltől estig tart. • Ettől a naptól kezdődik a háromhetes gyászciklus, amely **áv 9-éig** tart. Ezekben a napokban nem házasodnak, nem nyíratkoznak, nem tartanak vidám összejöveteleket.

5783. Áv – 2023. július-augusztus
A hónap első kilenc napja az előző két hét gyászának folytatása, csak súlyosabb formában. Nem mulatunk, nem eszünk húst, nem iszunk bort: a 2000 évvel ezelőtt elvesztett zsidó függetlenséget siratjuk, amely a Második Szentély pusztulásával kezdődött, a zsidóság diaszpórába hurcolásával folytatódott, majd a Bár Kochbá-felkelés leverésével és Betár pusztulásával tetőzött be. • *Tisá BöÁv* gyászünnepe, **Áv 9.** Az ünnepet megelőző nap estéjétől az ünnep kimeneteléig tartó 25 óras, szigorú böjt előírásai pontosan ugyanazok, mint *Jom Kipur*kor. A földön ülve gyászszolozsmákat mondunk gyertyafénynél, és a Szentélyért imádkozunk, hogy a Messias által, hamarosan, már napjainkban újjáépüljön. • A *Tisá BöÁvi* különleges imarendet lásd az imakönyvben.

5783. elul – 2023. augusztus-szeptember
Ez a bűnbánat hónapja, melyben a zsidó ember magába száll, és lelkiileg felkészül a közelgő új évre. • **Szeptember 9-én**, szombat éjjel kezdünk a *Szlichtot* nevű bűnbánó imákat mondani, egészen *Ros HáSánáig*. • *Ros HáSáná* 5784. újéve szombaton és vasárnapon, **szeptember 16-17-én** lesz. Mindnyáján irassunk az Élet Könyvébe, és legyünk érdemesek eredményekben gazdag, egészséges és biztonságos új évre, amelyben jobb zsidók leszünk, mint eddig voltunk! (NK)

Az Egység című folyóirat melléklete. A folyóirat jelen számának megjelenését a Nemzeti Civil Alapprogram is támogatja. Kiadja a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület (1052 Budapest, Károlyi krt. 20. Telefon: 268-0183, E-mail: info@zsido.com) A naptárral kapcsolatos gyakorlati kérdéseivel forduljon bizalommal, levélben vagy telefonon Oberlander Báru ch rabbizhoz a kiadó címén!

ZSIDÓ NAPTÁR 5783 / 20

A megadott időpontok Budapesten érvényesek. Vidéken: Budapesttől keletre néhány kilométerre. Március végétől október végéig az időpontok a nyári időszámítás szerint vannak megadva.

2022. SZEPTEMBER		5782-83. אלול-תשרי תשפ"ב-תשפ"ג				
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
Látogasson el Budapest legrégebbi, ma is működő ortodox zsinagógájába! VI., Vasvári Pál utca 5.				Elul 5	Elul 6 Gyertyagyújtás: 19.04	Elul 7 Kimenetele: 20.08
				1	2	Softim 3
Elul 8	Elul 9	Elul 10	Elul 11	Elul 12	Elul 13 Gyertyagyújtás: 18.50	Elul 14 Kimenetele: 19.53
4	5	6	7	8	9	Ki Tércé 10
Elul 15	Elul 16	Elul 17	Elul 18	Elul 19	Elul 20 Gyertyagyújtás: 18.36	Elul 21 Kimenetele: 19.38
11	12	13	14	15	16	Ki Távo 17
Elul 22	Elul 23	Elul 24	Elul 25	Elul 26	Elul 27 Gyertyagyújtás: 18.21	Elul 28 Kimenetele: 19.24
Szlicht első napja 18	19	20	21	22	23	Nicávim 24
Elul 29 Gyertyagyújtás: 18.17	Tisri 1 Gyertyagyújtás: 19.20 Ros Hásáná 1	Tisri 2 Kimenetele: 19.18 Ros Hásáná 2	Tisri 3 A böjt vége: 19.00 Gedáljá böjtje 28	Tisri 4	Tisri 5 Gyertyagyújtás: 18.07	
25	26	27	28	29	30	

2022. OKTÓBER			
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
Tisri 7	Tisri 8	Tisri 9 Gyertyagyújtás: 17.59	Tisri 10 Kimenetele: 18.53
2	3	4	Jom Kipur
Tisri 14 Gyertyagyújtás: 17.49	Tisri 15 Gyertyagyújtás: 18.52	Tisri 16 Kimenetele: 18.50	Tisri 17
9	Szukkot 1 10	Szukkot 2 11	Félünnep 1
Tisri 21 Gyertyagyújtás: 17.36 Hosáná Rábá 16	Tisri 22 Gyertyagyújtás: 18.39 Smini Áceret 17	Tisri 23 Kimenetele: 18.37 Szimchát Torá 18	Tisri 24
Tisri 28 23	Tisri 29 24	Tisri 30	Chesván
Chesván 5 Téli időszámítás kezdete 30	Chesván 6	Újhold 1 25	Újhold 2

2022. DECEMBER		5783. Kiszlév-Tévé "ב-טבת תשפ"ג				
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
Chánuká gyertyagyújtás december 18-ától minden este a Nyugati téren 18.00-kor				Kiszlév 7	Kiszlév 8 Gyertyagyújtás: 15.36	Kiszlév 9 Kimenetele: 16.46
				1	2	Vájécé 3
Kiszlév 10	Kiszlév 11	Kiszlév 12	Kiszlév 13	Kiszlév 14	Kiszlév 15 Gyertyagyújtás: 15.34	Kiszlév 16 Kimenetele: 16.45
4	5	6	7	8	9	Vájislách 10
Kiszlév 17	Kiszlév 18	Kiszlév 19	Kiszlév 20	Kiszlév 21	Kiszlév 22 Gyertyagyújtás: 15.35	Kiszlév 23 Kimenetele: 16.46
11	12	13	14	15	16	Vájésev 17
Kiszlév 24	Kiszlév 25	Kiszlév 26	Kiszlév 27	Kiszlév 28	Kiszlév 29 Gyertyagyújtás: 15.37	Kiszlév 30 Kimenetele: 16.50
Erev Chánuká 18	Chánuká 1 19	Chánuká 2 20	Chánuká 3 21	Chánuká 4 22	Chánuká 5 23	Chánuká 6 Miké Újhold 1 24
Tévé 1	Tévé 2	Tévé 3	Tévé 4	Tévé 5	Tévé 6 Gyertyagyújtás: 15.43	Tévé 7 Kimenetele: 16.55
Újhold 2 Chánuká 7 25	Chánuká 8 26	27	28	29	30	Vájigás 31

2023. JANUÁR			
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
Tévé 8	Tévé 9	Tévé 10 A böjt vége: 16.40	Tévé 11
1	2	Böjtnap 3	
Tévé 15	Tévé 16	Tévé 17	Tévé 18
8	9	10	
Tévé 22	Tévé 23	Tévé 24	Tévé 25
15	16	17	
Tévé 29	Svát 1	Svát 2	Svát 3
22	Újhold 23	24	
Svát 7	Svát 8	Svát 9	
29	30	31	

5783. tisri - 2022. szeptember-október
Szeptember 17-én, szombat éjjel kezdik a Szlicht nevű bűnbánó imákat mondani, egészen Ros Hásánáig. • A zsidó időszámítás szerint Ros Hásánákor (idén szeptember 26-27.) teremtette Isten a világot 5783 évvel ezelőtt. Ros Hásáná lényege a bűnbánás, ennek elérésére sófárt (koskürtöt) fújunk, és délután tartjuk a Táslich szertartást, amelynek keretében jelképesen a folyóba vetjük vétkünket. • A Ros Hásáná (újév) és Jom Kipur (engesztelőnap) közötti időt íz bűnbánó napnak nevezzük. • Ezeknek a főünnepnek a lényege a megtérés, a magunkba mélyedés, a rossz cselekedetek megbánása és a zsidósághoz való töretlen ragaszkodás megfogadása. • Az imarendben bizonyos betoldások, illetve változások vannak (lásd az imakönyvet). • **Október 5.**, szerda: Jom Kipur (engesztelőnap). Az ünnepet megelőző nap estéjétől az ünnep kimeneteléig 25 órai szigorú böjtöt kell tartani, ezért előző nap micvá sokat enni. • Jom Kipurkor tilos fürödni, szépitkezni, bőrcipőt húzni (műanyag vagy vászoncipő szabad) és házasságot elni, mert a Tóra sanyargatást ír elő. • A Jom Kipur-i imarendet az ünnepi imakönyv, a Máchor tartalmazza. Ennek

lényege a bevezető Kol nidré (kedd este) és a Jizkor, halott szeretteink lelki üdvéért, valamint a Nöilá imádság (szerda késő délután). • Már most foglalja le helyét valamelyik zsinagógában! A mi zsinagógánk címe: Budapest VI., Vasvári Pál utca 5. és III., Lajos u. 163. • **Október 10-én**, hétfőn kezdődik Szukkot, a sátrak ünnepe, amely kilenc napig tart. • Az első két nap főünnep. A következő öt nap úgynevezett félünnep, majd az utolsó két nap ismét főünnep, mindkettő szigorúan munkaszüneti nap, akárcsak a szombat vagy a Jom Kipur. Ezek az ünnepnapokon bizonyos feltételek mellett szabad főzni. • Szukkot ünnepén sátorban, szukkában kell étkezni. Magyarországon a zsinagógák udvarán szoktak sátrat építeni. Szombat kivételével minden nap áldást mondunk a négy jelképes növényre, az etrog, luláv, hádász és arává ünnepi csokrára. Ünnepi csokrot a hitközségeken lehet igényelni. • **Az ünnep utolsó napja Szimchát Torá**, a Tóra örömmünnepe. A zsinagógákban ünnepélyesen körülvisszük a Tóra-tekerceket, ezzel is kifejezve az elszakíthatatlan kapcsolatot a zsidó nép és a Tóra között: mi tartjuk a Tórát, bennünket pedig a Tóra tart meg.

5783. chesván - 2022. október-november
A zsidó naptár egyetlen hónapja, amelyben – Ros Chodes, újhold napja – kivételével nincs különleges ünnep. • Az újhold imarendet – Hálél, Tóra-olvasás, Muszáf ima – lásd az imakönyvben. • Ebben a hónapban kihasználhatjuk a szabad időt a zsidóság és a héber nyelv intenzívebb tanulmányozására. Mindenkinél kötelessége megismerni saját népe kultúráját, nyelvét, irodalmát, vallását.

5783. kiszlév - 2022. november-december
Kiszlév 19-én ünneplik „a chaszidizmus újévét”, annak emlékére, hogy Snéur Zálmán rabbi, a chábád chaszidizmus alapítója, 1798-ban ezen a napon szabadult ki az orosz cár börtönéből, ahol koholt vád alapján fogva tartották. • **December 18-án** este kezdődik a nyolc napig tartó Chánuká, a fény ünnepe. • Az ünnep minden estéjén egy-egy gyertyával többet gyújtunk meg az ablakba kitétt gyertyatartóban. • Ez a csodát jelképezi, amely i. e. 165-ben történt, amikor a zsidóságukhoz hűséges kevesek a Makkabeusok vezetésével legyőzték a szíriai görögök hatalmas hadseregét: gátat vetettek az asszimilációnak, amely szellemi és fizikai megsemmisülésükhöz vezetett volna. Az újja-

szenvedés nélkül meghalt. [...] Debrecenben az egész város felekezeti különbség nélkül áhítattal hallgatta nyilvános ünnepeken erős hazafias érzésekkel áthatott szónoklatát. Valóságos téren a legszigorúbb konzervativizmus híve volt és a tradíciók szentségét minden ellenáramlattal szemben megvédte. [...] Huszonöt éves lelkészi működése alkalmával Wolaffka [W. Nándor (1852–1906) – Cs. V.] debreceni püspök nyílt utcán ölelte át és csókolta meg. A főrabbi halála általános részvétet keltett. [...] Elhalálozásának hírére a családnál megjelent Baltazár püspök és részvétét fejezte ki.¹⁵

KRAUSZ RABBI ÖRÖKÉBE

Halála után egyik fiát, Krausz Lipót (Méir Júda, 1889–1974) neveztek ki rabbihelyettesnek, aki 1923-ig töltötte be apja örökét, majd Balázsfalván (Blaj, Románia) lett rabbi, a véskorszakot túlélve pedig, az ötvenes évek elején a Szentföldre költözött és Cur Sálom rabbija lett.¹⁶

Mindeközben az anyahitközség főrabbit keresett, akit végül dr. Schlesinger Sámuel (1884–1937) monori rabbi személyében talált

Schlesinger Sámuel mint első világháborús táborigabbi

meg. 1922. szeptember 12-én iktatták be új hivatalába, a város krémje, közöttük dr. Baltazár Dezső (1871–

1936) püspök jelenlétében.¹⁷ Schlesinger rabbi – jöllehet a pesti rabbi szemináriumban kapta meg a képe-sítését – tudását a nagytopolcsányi (Topolčany, Szlovákia) jesivában alapozta meg, utána pedig Vácott, Pollák Fülöp (Srágá Feisch, 1861–1944) status quo ante főrabbi mellett szívta magába a „középutas ide-ált”.¹⁸

Schlesinger rabbi hirtelen halála után dr. Weisz Pál Méir (1908–1998) addig hódmezővásárhelyi rabbit választották meg, aki elődjéhez hasonlóan szintén neológ hitközségből jött, ám közössége szerint tudásában és felfogásában egyaránt méltó utódja volt Schlesinger rabbinak, és végig a konzervatív szellem megszilárdításán dolgozott.¹⁹

AZ ORTODOX HITKÖZSÉG RABBIJAI

A debreceni ortodoxok első rabbi-ja a Sussmann–Szófer pozsonyi rabbidinasztia egyik sarja, Sussmann Szófer Eliezer (1853–1902) volt, aki megválasztásáig kereskedőként te-mertette meg a napi betevőjét, mivel tóratudását nem akarta hivatás-sá tenni és kenyérkeresetre fordítani. Végül mégis elfogadta a debreceni hitközség ajánlatát, és mintegy két évig működött itt. Népszerű szónokként a pártok közti konfliktusok fölé tudott kerekedni, és mindkét táborban egyaránt szerették és tisztel-ték.²⁰ 1893. október 7-én a pesti Tal-mud Egylet Vasvári Pál utcai Sász Chevra zsinagógája szombati asztaltársasága választotta rabbijául, miután Szófer rabbi szép tóramag-yarázattal örvendeztette meg a ta-gokat.²¹

1885-től itt működött a püspök-ladányi rabbi, Rosenberg Jozsef Jo-zefa (1829–1905) egyik fia, Rosen-berg Farkas (Zév Wolf, 1862–1952), aki dájánként egyedül vezette a szellemi életet egészen 1901. októ-ber 22-ig, amikor Strasser Salamon (Szmó Cvi háKohén, 1863–1952) addig nagyszombati (Trnava, Szlo-vákia) rabbit hivatalosan is beiktat-ták az ortodox főrabbi székébe.²² Strasser rabbi édesanyja révén a Schreiber-Szófer pozsonyi rabbi-di-

Strasser rabbi (Gonda, 1970)

nasztia sarja, a híres Chátám Szófer (Schreiber Móse, 1762–1839) uno-kája volt.²³ Ráv Strasser megválasz-tása próbaszónoklat nélkül történt, ugyanis nagyapja még a végakarató-ban meghagyta, hogy leszármazot-tait próbaszónoklat nélkül, csupán bemutatkozás alapján tegyék meg rabbinak.²⁴

Strasser rabbi a korabeli források szerint a béke szószólója lett. Sike-rült jó kapcsolatot kialakítania az ortodox és a status quo hitközség között, melyek így képesek voltak közösen működtetni az 1843-ban – akkor még egységes – anyahitköz-ség tagjai által alapított Chevra Ka-disát.²⁵

Az ortodox főrabbi működésé-nek húszéves jubileumán a hitköz-ség vezetése egy jesiva felállítását határozta el, mely végül 1922-ben kezdte meg működését, három év-vel később pedig saját tanházat is építettek a 120 növendék számára.²⁶

Rosenberg rabbi hűséges kol-légája lett Strasser főrabbinak, akit távollétében helyettesített, egyéb-ként pedig főleg a kósersági ügyek-vel volt elfoglalva. Rosenberg rab-bi egyik fia, Rosenberg Emánuel (Menáchem Cvi, 1895–1945) is helyben volt dáján, és a jesivában is oktatott.²⁷

Hitszónok-rabbi volt még Léhner Jónás (Joná, 1864–1943)²⁸ dáján és

az érsekújvári (Nové Zámky, Szlovákia) dáján, Stern Ábrahám (1890?–1944) fia, Stern Mózes (Mose, 1914–1997), aki Strasser főrabbi unokáját, Rivkát vette nőül. Stern rabbi túlélte a deportálást, visszatért Debrecenbe, ahol ortodox főrabbinak választották. Néhány év múltán azonban Budapestre költözött, ahol jesivát vezetett, majd Buenos Airesben lett rabbi, ahonnan New Yorkba ment tovább, és megalapította az elsősorban Magyarországról származó ortodox zsidók központjává lett „Káhal Jeszodé HáTorá” közösséget.²⁹ Reszponzumai *Béér Mose* (Jeruzsálem, 1984) címen jelentek meg.

A VÉSZKORSZAKTÓL NAPJAINKIG

Az 1944-es deportálások elől Strasser rabbit és Weisz rabbit – felsőbb intézkedés alapján – a Kasztner vonattal sikerült megmenekíteni. A vézskorszak után röviddel pedig mindketten a Szentföldre telepedtek.

A holokauszt után a hitközségeket újraszervezték, a status quo hitközség szellemi vezetője a korábbi orosházi rabbi, dr. Weisz Miksa (1913–2001) lett egészen 1957-ig, amikor először Finnországba, majd az Egyesült Államokba települt ki.³⁰ 1949–1965 között Weisz Márton (Reb Majse) látta el a sakteri, moheli és rabbihelyettesi feladatokat, majd Budapestre választották

ortodox főrabbinak; sírja a Csucsor (régebben: Gránátos) utcai ortodox temetőben van.³¹ Az ortodox hitközségben először mint sakter, majd idővel mint rabbi Deutsch Sándor (Slomó Zálmán, 1915–1984) funkcionált.³²

1958–1962 között dr. Végházi István (szül.: Weinfeld, 1923–1999) volt a rabbi, aki innen Brazíliába költözött.³³ 1964–1969 között dr. Sahn Imre (Jiszráél Sálom) rabbi vezette a debreceni hitéletet, míg nem Izraelbe alijázott. 1979–1984 között Lówy Tamás, később Hegedűs Gyula utcai rabbi, majd rövidebb időre Polnauer Sándor rabbi,³⁴ a rendszerváltás előtti időszakban Schönberger András rabbi,³⁵ a kilencvenes évek közepén pedig Markovics Zsolt rabbi állt a hitközség élén.³⁶

A debreceni hitközséget ma a legnagyobb vidéki zsidó közösségnek tartják. Egyes becslések szerint a városban és a környékről mintegy ezer fő ápol lazább-szorosabb kapcsolatot a hitközséggel, mely a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) égisze alá tartozik, de hagyományaiban a status quo ante alapjait követi. A közösségbe a kilencvenes években érkezett új vallási vezető dr. Ehrenfeld Áser ortodox rabbi személyében, aki a legutolsó időkig is ellátta a debreceni diaszpóra megőrzését. A régi hitközséggel példaértékű módon mű-

Faigen Smuel rabbi és családja

ködik együtt az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH) itteni hitközsége, melynek élén Faigen Smuel rabbi áll, aki kezdetben a városban tanuló izraeli diákok vállalási igényeinek kielégítéséért felelt, de az utóbbi években már a helyiekkel közösen szokott imádkozni nap mint nap, idén nyáron pedig önálló központot nyitott Debreceni Zsidóház néven [Bővebben: Debreceni zsidóház, 9. oldal - a szerk.] A most nyáron megnyílt debreceni kóser étterem főszakácsa a rabbi testvére, Faigen Áháron.

¹ Villányi dr., „Rabbi Fried Áron”, *Zsidó Híradó*, 1891. 1. évf. 16. szám, 1–3. old.; ² „Ritkaságok – A debreceni zsidótemplomban...”, *Egyenlőség*, 1933. 54. évf. 10. szám, 31. old.; ³ Gonda Moshe Élijáhu, *A debreceni zsidók száz éve. A mártírhalált halt debreceni és környékbeli zsidók emlékére – Meá sáná lejuhád Debrecen. Lezéher kedosé hákehilá vejisuvé hászevivá*. Tel Aviv: Debreceni Zsidók Emlékbizottság – Linotur, 1970. 48–49. old. A továbbiakban: Gonda, 1970.; ⁴ Gonda, 1970: 57–58. old.; ⁵ Carmilly-Weinberger, Moshe, *A zsidóság története Erdélyben 1623–1944*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995. 179–180. old.; ⁶ Sofer Amram, „Elfeledett rabbi-család”, *Új Kelet*, 1977. 58. évf. 8859. szám, 5. old.; ⁷ „Jona Zwi Bernfeld”, *Magyar Rabbik*, 1907. 4. évf. 1–2. szám, 7–8. old.; ⁸ Gonda, 1970: 63. old. – Megjegyzés: a forrásban Ktav Szófer (Schreiber Ábrahám Binjámin Smuel, 1815–1871) szerepel, viszont az életrajzi adatai miatt ez nem lehetséges, sokkal inkább, hogy fiához a Sévet Szóferhez írta Bernfeld a levelét.; ⁹ „Hazai hírek – A debreceni izr. hitközség”, *Egyenlőség*, 1890. 9. évf. 46. szám, 19. old.; ¹⁰ „Vidék – Rabbi-beiktatás”, *Fővárosi Lapok*, 1886. 23. évf. 260. szám, 1896. old.; ¹¹ „Hírek – Dr. Bárány József”, *Egyenlőség*, 1888. 7. évf. 34. szám, 8. old.; ¹² „Hírek – A debreceni zsidóság gyászja”, *Egyenlőség* (1926), 45. évf. 31. szám, p. 13.; ¹³ Kepecs József dr., (szerk.), *A zsidó népesség száma településeinként (1840–1941)* (Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1993), pp. 26–27.; ¹⁴ „Hírek – Rabbibeiktatás Debreczenben”, *Egyenlőség* (1891), 10. évf. 50. szám, pp. 8–9.; ¹⁵ „Hírek – Krausz Vilmos főrabbi meghalt”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 7. szám, 11. old.; ¹⁶ „Elhunyt Krausz Méir Juda volt balázsfalvi főrabbi”, *Új Kelet*, 1974. 55. évf. 8027. szám, 6. old.; ¹⁷ „Hírek – A debreceni főrabbi beiktatása”, *Egyenlőség*, 1922. 40. évf. 38. szám, 13. old.; ¹⁸ Gonda, 1970: 129–130. old.; ¹⁹ „Hírek – A debreceni status quo hitközség”, *Zsidó Ujság*, 1937. 13. évf. 47–48. szám, 12. old.; ²⁰ „Hírek – Szófer Szuszman”, *Egyenlőség*, 1902. 21. évf. 49. évf. 10. old.; ²¹ „Hírek – a pesti Sasz-chevrá”, *Egyenlőség*, 1893. 12. évf. 41. szám, 12. old.; ²² „Hírek – Rabbibeiktatás”, *Egyenlőség*, 1901. 20. évf. 43. szám, 11. old.; ²³ „Hírek – Strasser Salomon főrabbi 70 éves”, *Zsidó Ujság*, 1933. 9. évf. 40. szám, 10. old.; ²⁴ Gonda, 1970: 104–105. old.; ²⁵ „Száz esztendő a Debreceni Chevra Kadisa”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1943. 5. évf. 52. szám, 4. old.; ²⁶ „A debreceni jesiva felavatása”, *Zsidó Ujság* (1925), 1. évf. 9. szám, p. 4.; ²⁷ Spitzer, Shlomo J., *Die Rabbiner Ungarns, 1944*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1999. 67. old.; ²⁸ „Hírek – Debreczenben elhunyt Léhner Jónás”, *Orthodox Zsidó Ujság*, 1943. 5. évf. 18. szám, 7. old.; ²⁹ Saltiel, Manny, „Gedolim Yahrtzeits – 2 Av”, (Internetcím: <http://www.chinuch.org/Av.php> [2022.08.04.]); ³⁰ Frojimovics, *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 2008. 59. old.; ³¹ Deutsch Gábor, „Két főrabbi a Dob utcából” című, 2005. november 25-én elhangzott előadása alapján.; ³² „Deutsch Sándor ortodox rabbi zcl”, *Új Élet*, 1984. 39. évf. 17. szám, 2. old.; ³³ „Hírek – Budapesti rabbi brazíliai működése”, *Új Élet*, 1963. 19. évf. 2. szám, 6. old.; ³⁴ „Hírek – A Debreceni hitközség”, *Új Élet*, 1984. 39. szám, 3. old.; ³⁵ Lásd például: „Akik eltávoztak – Iczkovics Elemér”, *Új Élet*, 1989. 44. évf. 18. szám, 4. old.; ³⁶ Lásd például: „Markovics Rebeka köszöntése”, *Új Élet*, 1995. 50. évf. 23. szám, 2. old.

Tel Avivtól Brooklynig – Budapesten

MINDENT A HAZAI KÓSER KÍNÁLATRÓL

Preiszler Dániel és Klopfer Dávid hat éve dolgoznak együtt a kóser élelmiszeriparban. Baromfivágással kezdtek, ma már éttermet igazgatnak és boltot vezetnek. Közgazdász és non-profit tapasztalattal érkeztek ebbe a speciális szegmensbe és úgy tűnik, megtalálták a helyüket. *LIEBMAN FLÓRA INTERJÚJA*

- *Mi tartozik most a „portfóliótokba”? Eddig volt szó baromfivágásról és két étteremről.*

KD: A Carmel Étterem, Tel Aviv Cafe pizzéria és kóser húsnagyker mellett az idei évtől mi üzemeltetjük az Óbudai Catering konyhát, ahol hétköznaponként több száz napi menüt készítünk, illetve szállítunk ki. Itt főzünk az összes közösségi rendezvényre, ünnepre, illetve ez a konyha vállalja esküvők és más családi események catering szolgáltatását, akár 5-600 főre is. Peszách után kezdtük a Kóser Piac üzemeltetését, ennek szintén stratégiai jelentősége van, hiszen a bolt csatornáin keresztül tudunk az egységekbe olcsóbban vásárolni, illetve ezeket a szinergiákat kihasználva a fő cél, hogy a jelen gazdasági helyzet ellenére végül a bolti vásárlók is olcsóbban tudjanak vásárolni, törzsvásárlói program keretében, illetve általánosan is. Sávuot után megnyitottuk két új éttermünket, az újlipótvárosi Zsilipben a Brooklyn Bagelt, egy tejes reggelizőt, Debrecenben pedig a Hamsza húsos éttermet. Ősszel pedig nyitunk a Kazinczy utcában még egy tejes reggelizőt, amit Shakshukának fognak hívni, az ételkínálatot pedig a név magában hordozza. Mindezen egységek kiszolgálásához saját fagyaszto- és szárazáruraktárt is fenntartunk.

- *Ilyen nagy a kóser éttermekre az igény?*

KD: A két új hely különlegessége, hogy ezek az első olyan éttermek, amelyek nem csak a kóser étkezők számára, hanem a helyi lakosság és turisták felé kívánnak nyitni, ezzel is közelebb hozva a zsidóságot az emberek számára.

PD: Tavaly az őszi ünnepek után, hosszas beszélgetéseket követően jött Köves Slomó rabbitól a felkérés a hitközség által üzemeltetett már meglévő egységek üzemeltetésére és a két új étterem megnyitására. A hitközség elképzelése szerint az a cél, hogy a Carmel és a Tel Aviv nagy turistaforgalmából adódó lehetőségeket részben a közösségi ellátás javára érdemes fordítani ezzel, ahogy Dávid is mondta, a lehető legalacsonyabban tartani a közétkeztetés és menü-, illetve bolti árakat. Az új éttermekkel kapcsolatban a cél olyan helyek létrehozása, amelyek valamilyen különlegességgel bírnak és a kóser étkezést minőségi szintre helyezik.

Tel Aviv Cafe

Carmel étterem

Brooklyn Bagel

Óbuda Catering

Hamsza étterem

– Az biztos, hogy a nem kóserül étkező ismerőseim mindig rácsodálkoznak, ha valami finom kóser ételt esznek, hogy a kóser nem feltétlenül unalmas és gyenge minőségű. Van létjogosultsága ennek a sztereotípiának vagy lehet nagyjuzemleg is színvonalas, jó minőségű, ami kóser?

PD: Alapelvárás, hogy jó minőségű ételt adjunk mind az intézményi konyhákra, mind pedig az éttermekben. Ez az egyik elsődleges szempontunk is munkánk során. A helyi közösségi és intézményi, illetve a hatalmas turistaforgalom a méretgazdálkodáson túl rengeteg lehetőséget ad számunkra a fejlesztésre. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a debreceni étterem nyitására Ahron Faigen izraeli séfet kértük fel, éppen azért, hogy egy kóser étteremmel is célcsoportunk lehessen mindenki, aki Debrecenben étterembe menne. Az óbudai konyhán a mindenre és mindenki igényeire figyelő, több mint tíz éve kóser vendéglátással foglalkozó catering manager mellett dolgozik izraeli cukrász és séf. Ő a megrendelők igényei szerint fúziós konyhaként az izraeli ízvilág mellett, ha szükséges, akár mexikói estre főzi az ételeket. A minőség a Brooklyn Bagel megnyitásánál is szempont volt, hiszen különleges adottságokkal rendelkezik: a kávé mellett az ablakból és a teraszról a Margit híd, este pedig a város fényei láthatók. Ezért olyan kolléga lett az étterem vezetője, aki részt vett a teljes projekt kialakításában, és korábban is foglalkozott már étterem enteriőr és étlap kialakításával. A végeredményt érdemes megnézni.

KD: A teljesség igénye nélkül itt fontosnak tartom megemlíteni azon kollégákat is, akik nélkül ez a hirtelen növekedés és eredményesség nem jöhetett volna létre. Friedman Ariela, aki a vendégekért, csoportokért és ügyfelekkel való kommunikációért felel és minden igényre maximálisan odafigyel. Harmati István, aki a működő éttermeket, tehát lényegében a céget is vezeti, gondoskodik róla, hogy kiegyensúlyozottan működjön minden, de rengeteget dolgozott az új éttermek elindulásában is. A Kóser Piac vezetője, Rónai Perez Margalit mindent megtesz a vevőkért és saját „gyerekeként” terelgeti a bolt ügyeit. Meg kell említenünk a Carmel séfjét, aki a konyha biztonságos és magas minőségű működéséről gondoskodik majdnem tizenöt éve, az üzletvezetőt, aki szintén évek óta velünk van és többi kollégát, akik a kiváló szervizről gondoskodnak. De említhetném a logisztikai és üzemeltetési vezetőnket vagy a debreceni üzletvezetőt. A növekedés és minőség az ő megbízható munkájuknak köszönhető.

– A minőségi végeredményhez minőségi alapanyagok kellenek, és ezek beszerzése – háziasszonyként ezt jól tudom – nagy kihívás itthon. Honnan érkeznek az alapanyagok? Törekedtek a hazai termékek használatára?

PD: A külföldi kóser alapanyagok beszerzése részben még ma is problémát okoz. Komoly odafigyelést, logisztikai támogatást igényel, hogy mindig mindenből legyen készlet. A marha- és bárányhús, kóser szárazárak legnagyobb része Izraelből és Európa különböző részeiről érkezik. Rengeteg törekvés van azonban a magyar termékek használatára, amelyben a hitközségnek is nagy szerepe van. A baromfit már teljes egészében Magyarországról szerezzük be, illetve a magyar termékek kóser minősítése is folyamatosan történik, ez nemcsak az elérhetőségben, de a beszerzési árak optimalizálásban is segít.

– Reméljük, ezek mihamarabb megjelennek a kóser bolt polcain is. Mi, fogyasztók örülünk az újdonságoknak, de megéri Magyarországon ezzel foglalkozni?

KD: Ez egy szűk piac. Azt látjuk, hogy sok mindenkinek izgalmas vállalkozásnak ígérkezik, hiszen az éttermek esetében a vásárlóerő legtöbbször adott, szerencsére rengeteg Budapesten az izraeli és más külföldi vallásos turista. Ugyanakkor a méretgazdálkodás, az import alapanyagok, a kóserügyi feladatok, kóser piaci viszonyrendszer olyan feladatokat állít eléink, amelyeket a megfelelő háttér nélkül nem minden esetben lehet sikeresen megoldani. Nagyon örülünk az egyedülálló lehetőségeknek, a legjobb tudásunk szerint próbáljuk a legtöbbet kihozni a teljes gasztró-csoportból, hogy a közösség is profitáljon belőle. Mindenképp hosszútávon tervezünk ezzel foglalkozni.

– Mit keresnek kóserben leginkább az emberek? A magyar vonalat vagy inkább a nemzetközi trendeket?

PD: Ez is teljesen változó. A Magyarországon élő izraeliek örülnek, ha hazai ízeket és étkezési trendeket kapnak, a turisták viszont nagyon örülnek a magyaros ételeknek. A Carmelben például pont ezért találkozunk az izraeli ízvilág a magyaros fogásokkal, így szélesebb réteg igényeit tudjuk kielégíteni. A Hamsza Debrecen az izraeli séf speciális fogásai teszik különlegessé. A Brooklyn Bagelben az újlipótvárosi trendi reggelizőhelyekkel vesszük fel a versenyt finom kávéval és bagelekkel. Az óbudai konyha pedig a közösségi keddusokon az izraeli ünnepi étkezéseket hozza el a zsinagógákba. Ebből is látszik, hogy a kóserházon belül bármilyen ízvilág megvalósítható. Fontos célunk, hogy a kóser étkezés széles körben elérhető legyen, ne limitálja a lehetőségeket. Így válhat majd természetessé egyre több ember számára.

– Tervezték tovább? Várhatunk újabb éttermeket?

PD: Mindenképpen fejlődünk tovább, hamarosan indítunk például egy Kóser Piac webshopot. Mi is nagyon motiváltak vagyunk, még akkor is, ha szívesen lassítottunk kicsit az elmúlt év tempóján. Terveink között szerepel kóser fine dining étterem izraeli séfünkkel, és biztosak vagyunk benne, hogy a hitközség részéről is érkeznek majd új ötletek. Izgatottan várjuk!

KÓSER BÉKEFALU a Balaton partján

Több száz ukrán zsidó menekültet fogadtak be Balaton-
őszödön, ahol a használaton kívüli kormányüdülő te-
rületén tavasz óta kóser körülmények között szállásol-
ják el őket. Az Ukrán Zsidó Hitközségek Szövetsége és
az EMIH – a magyar kormány és külföldi támogatók
közreműködésével működtetett – egyedülálló menekült-
falujában jártunk. *WALLENSTEIN RÓBERT ÍRÁSA*

„MÁSODSZOR SZÜLETTÜNK MEG” – JULIA TÖRTÉNETE

„Ez a táborhely elsősorban talán egy mentális menedék” – fogalmazott *Tóth Gábor*, az EMIH kabinetfőnöke, aki március óta operatív szinten foglalkozik az ukrán menekültek magyarországi megsegítésével. Szerinte fontos kiindulópont ahhoz, hogy megértsük az ő helyzetüket, hogy „ezek az emberek ugyanolyanok, mint mi, akik éljük mindennapos zsidó életünket, csak nekik egyik napról a másikra el kellett hagyniuk az otthonaikat, és belezuhanunk a teljes bizonytalanságba, ráadásul a menekülés közben nem volt lehetőségük a vallási szokásaik megélésére sem”.

Julia példája maximálisan tükrözi *Tóth Gábor* szavait. A harmincas éveiben járó asszonnyal a menedékfalu központi épületében találkozunk. A kétemeletes ház hatalmas méreteket ölt, egy klasszikus konferencia-központre hasonlít, ahol több száz ember is elfér egyszerre. Az alsó szinten tanulószobák és egy hatalmas nyitott tér, ahol társasjátékoznak, előadásokon vehetnek részt a vendégek. A második emeleten található a konyha és az étkező, amelyet természetesen kóser körülményeknek megfelelően rendeztek be. Az emeleten van még kisebb imaház és gyermekeknek kialakított játszóház is.

Julia itt, a szépen berendezett játékok között avat be minket törté-

netébe, amelyről azt mondja, hogy az családja számára „olyan, mintha másodszor születtek volna meg”. A kisgyermek nem akar játszani, anyja ölében hallgatja velünk együtt, ahogy a nő elmeséli férje kalandos útját, ahogy az oroszok elől a Krímen(!) keresztül menekült, és végül többhetes bolyongás után talált rájuk Magyarországon. A család az Ukrán Zsidó Hitközségek Szövetsége koordinálásával jutott el a balatoni szálláshelyre, és május óta tartózkodnak itt.

Julia és férje Berdjanszkban éltek, ahol az orosz invázió alatt a város komoly károkat szenvedett. A nő próbálja könnyek nélkül felidézni menekülésük történetét, de amikor azt mondja, hogy tanárként egy helyi iskolában dolgozva az utób-

bi időben „végre kezdtek egyenesbe jönni”, elérékenyül. Mint meséli, az utóbbi években a városban lassan, de biztosan beindult a zsidó élet, ezzel együtt Julia azt tervezte, hogy megpályázz egy tanítói állást egy odesszai zsidó iskolában.

„*Terveink voltak, most csak a reményünk maradt. De legalább itt együtt és biztonságban lehetünk*” – tette hozzá.

AZ ÜDÜLŐ FELÚJÍTÁSA

Az EMIH vezető rabbija, Köves Szmó a február végén kezdődött orosz invázió első napjaiban ajánlotta fel segítségét az Ukrán Zsidó Hitközségek Szövetségének, akik két héttel Peszách előtt jelezték, hogy egy olyan helyet keresnek, ahol akár ezer embert is el lehetne szállásolni.

„*A kormányzati kapcsolatainkat megmozgatva adódott a balatonőszödi lehetőség, ahol, habár első körben ezer embernek nem tudtunk helyet biztosítani, egy hét alatt előkészítettük a terepet több mint 200 ember befogadására*” – mesélte a rabbi.

A több éve használaton kívüli, mintegy 180 ezer négyzetméteres üdülőben több épületet is felújítottak és kialakították a kóserügyi feltételeket is, ami a vallásos menekültek számára elengedhetetlen volt.

Kisebb villákat, nagyobb és közepe méretű szállodákat alakítottak át a tábor területén azért, hogy folyamatosan bővíthessék a befogadói kapacitást. Még mobil lakókonténereket is beszereztek. Mára

közel 400 ember talált menedékre a Balaton partján. Átmeneti otthonaik mindegyikének ajtajára került mezüze is.

GYEREKZSIVAJ ÉS TÓRATANULÁS – LIVSHITS RABBI TÖRTÉNETE

Ottjártunkkor, egy július közepi napon, szinte telt ház volt, és mindehhez életteli hangulat is párosult: az április óta itt élő, több mint 250 főnyi, zömében családos ukrain menekült mellett találkoztunk olyan fiatalokkal is, akik csak rövid időre vendégei a tábornak. Ők – több mint száz diák – az Európa különböző országaiba befogadott zsidó menekültek gyermekeiként vettek részt egy tíznapos balatoni nyaraláson. Velük kanadai, amerikai, brit és izraeli szervezetek *mádrichjai* és *mádrichái* (fiú és lány ifjúsági vezetők – a szerk.) foglalkoztak különféle termekben, szenvedélyes, örömteli elköteleződéssel. Az ő közös tanulásuk és imádkozásuk alkalmával előadott vidám énekeiktől szó szerint zengett az étkező.

Nem csoda, hogy akik nyugalmassabb körülményekre vágytak, másik helyszíneken találhatták meg számításaikat. Egy ilyen földszinti nagyteremben talállok rá egy éppen tóratanulmányait folytató szakállas férfira, aki elsőre kissé még zavartan veszi a közeledésünket, hiszen fényképek is készülnek a helyszínen. Shmuel Livshits – akit a háború előtt egy hónappal, januárban avattak rabbinak a Dnyiproban található világhírű Menorah Centerben, nem is akármilyen körülmények között – a terem egyik sarkában álló asztalt választotta tanulásához. Livshits a háború miatt egy ígéretes lehetőséget kellett hogy felfüggeszzen átmeneti időre: a hazájából szintén kimenekített, országos hírű Shmuel Kameynecki – Dnyipró városának rabbija – mellett dolgozott asszisztensként, és igazgatóként felelt a város zsidó közösségének Chevra Kadisa (*Temetkezési szentegylet* – a szerk.) szervezetéért.

Livshits rabbi természetesen minden nap szerepet vállal az itteni hitéletben, bár hivatalosan nem ő a balatoni menekültek állandó rabbija,

merthogy olyan is van. A férfi gyermekeivel Bécsből érkezett a közelmúltban. Mint mondja, ott nem érezték otthonosan magukat, számára a jelenlegi hitéletének folytatásához ez a hely nagyon ideális. Próbálja folytatni vallási kötelezettségeit a Balatonra néző ablak melletti asztalánál, napi több órát tud tanulni is, felesége és gyerekei számára egyelőre kényelmes a saját apartmanház, ahol két szobában él a család.

HITKÖZSÉGI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Dnyipró az újkori ukrán zsidó élet egyik legjelentősebb városa, a menekültek csaknem harmada ebből a városból és régióból érkezett ide, de jöttek Harkivból, Berdjanszkból, Melitopolból, Zaporizzsjából, Kijevből és más városokból is. Olyanok vannak itt, akik szinte mindenüket elveszítették, mert a lakóhelyük megsemmisült – ezt már Alina Teplitskaya meséli, aki maga is a régióból származik, és több mint húsz éve igazgatóként dolgozik az Ukrán Zsidó Hitközségek Szövetségénél. Ő felel a több száz fős menekültfalu gondjaitól, a tábort működtető 20-25 fős csapatával szoros együttműködésben állnak az ukrán

rendezése. A magyar partner eddig már több mint 100 millió forintot költött a beruházásra. Ráadásul további fejlesztések zajlanak, mert a felek célja az, hogy pár héten belül legalább 600 szálláshelyet tudjanak kialakítani. Emellett a Nemzetközi Visegrádi Alap 26 040 euró támogatást nyújt az EMIH-nek az ukrán zsidó menekültek ellátásához.

A sok kihívás mellett a legnehezebb feladat visszautasítani az embereket. Nagyon sokan jönnek, folyamatosan kapjuk a jelentkezéseket... – meséli Alina, aki mindezek ellenére optimista, hiszen a jelenlegi helyzet szerint „addig maradhatunk, amíg szükségünk van rá”. Ő, akárcsak mindenki a táborban, nagyon hálás a magyarok hozzáállásáért, maximálisan megbíznak és számítanak a befogadó félre. Köves Slomó is kiemelte, hogy erre garanciát kaptak a kormánytól. Mint elmondta, az együttműködés az első napoktól fogva elsőrangú és rugalmas, amiért nagyon hálásak.

Alina helyi csapatából két kollégáját osztja ki mellém, akik körbevisznek a hatalmas területen. Ksenia, a húszas éveiben járó hölgy tolmácsként segít, Szergej pedig a „hivata-

szervezettel és az EMIH munkatársaival is. A tábor üzemeltetése nagyon költséges, lakónként naponta nagyjából 30 dollárral számolnak. A megállapodás értelmében a költségeket az ukrán hitközségek és az EMIH közösen állja, az ukránok felelőssége a tábor fenntartása, az EMIH-é a lakóhelyek felújítása, el-

los” táborvezető, aki, bár remekül beszél angolul, épp ekkor érkezett Kijevből: a 36 órás autótútnál néha neki is elkél a tolmács. Szergej a kijevi közösség tagjaként – egy humanitárius szervezetek bizonyos tagjainak járó, külön engedéllyel – a háború óta ingázik Magyarország és Ukrajna között. A negyvenes éve-

inek elején járó férfi lelkesen sétál a tábor különböző épületei között, és fáradtsága ellenére maga is iróniával mutatja meg az egykori kormányüdüdő valamikori gyöngyszemét, a ma már kopottas wellness-részleget. Szergej vállalkozó és a háború ellenére is működteti orvosi műszerek

és kórházi eszközök beszerzésével foglalkozó ukrán cégét. Mint meséli, a pusztítások miatt van kereslet az árujára. Sétánkra elhívta egy barátját is, aki a napokban érkezett Hollandiából, ahova a háború elől menekült családjával. A következő hetekben, hónapokban átköltöznek ide a táborba, mivel ő veszi át a táborvezetői feladatokat.

ÚTVÁLASZTÁS ELŐTT – ÁBRAHÁM TÖRTÉNETE

Vele együtt nézzük az új konténerházakat, és leskelődünk be a különféle, gyermekeknek szervezett programokra. A séta után együtt keressük fel az étkezőt is, ahol már javában zajlik a vacsora. Itt találkozunk a vallásos zsidó Ábrahámval, akinek, mint az itteniek többségének, három gyermek apjaként volt lehetősége átlépni a határt és elkerülni a besorozást. A fiatalember – alig lehet még 30 – Amerikában üzletel, pontosabban az online kereskedésnek piaca a tengeren túl működik, ahol még egy növényi tápszert előállító gyárban is résztulajdonos. Mehetne Amerikába, de nem akar. Számára Ukrajnában minden adott volt az utóbbi években a zsidó élet folytatásához. Most pedig Európában kényszerül választani. Ábrahámnak szeptember jelenti a határvonalat, mert nagyobbik fia, Lévi akkor kezdené az első osztályt. Elviekben ma-

radnának Budapesten, de a magyar nyelv egyelőre komoly akadállyal tűnik. Inkább az Izraelbe való alijázást látja most reálisnak – ez az opció minden menekült zsidó számára egy biztos lehetőség.

SZABADÚSZÁS A BALATON- PARTON – MARGARITA TÖRTÉNETE

Kifelé menet az épületből, a vacsora után látni, ahogy a parton lassan már eltűnőben a nap vörös korongja, a hőség enyhülése kicsalja a gyerekeket és a kutyasétáltatókat. Szinte idillikus, üdüdői életkép rajzolódik a szemünk előtt: a kisebbek fogócskáznak, biciklivel, labdával kergetik egymást. Asszonyok ülnek a part menti padokon, ki telefonnal, ki könyvvel próbál elszakadni a valóságtól. Margarita némi kivételt képez. Bár ő is épp kutyáját sétáltatja a víz mellett, miután visszatér lakásába, nekiáll dolgozni: ez az esti rutinja. Ilyenkor tudja összeszedni a gondolatait. Margarita Ormocadze Jakovleva író, költő, díjnyertes dokumentumfilmalkotó. Korábban a Babij Jar Emlékközpont munkatársa is volt és ő jegyzi rendező-producerként az ukrain Világ igazai dokumentum-projektet. Margarita a háború kitörése után is Kijevben maradt, ahol idős embereknek segített elszállásolásban és ételkihordásban. Lakásától nem messze sétált, amikor orosz bombatámadásban megsérült a Babij Jar-i emlékmű, amelynek felidézése még most is megrázza. Saját házukban is betörték az ablakok, nem volt tovább biztonságban, ezért pár héttel később ő is tovább állt. Rövid romániai és lengyelországi látogatások után a hitközségi kapcsolatai, közösségi aktivitásai miatt talált itt menedékre. Ahogy körbevezet otthonában (egy kis háromszobás lakás, amelyen két másik családdal osztozik), ragyogó arccal mesél élet-történetéről. Öt évig volt a Forbes gazdasági lap szerkesztője Kijevben, végzett numizmatikusként különös szenvedélye van a gazdaság és a pénz iránt. Saját kutyáját is – a japán pénz után – Jennek nevezte el. Most szabadúszó újságíróként dolgozik amerikai és más európai ma-

gazinoknak – sőt, a magyar viszont.hu portál is meghívta szerzői közé! Szobájából egy kis erkély nyílik, balatoni panorámával, számítógépe az ágyában, klasszikus freelance-stílusban. „Kit érdekel, hogy más emberekkel kell megosztanom a fürdőszobát? Itt biztonságban vagyok. Az internetnek hála, szabadon tájékozódhatok. Szeretnék itt maradni addig, amíg a háborúnak nincs vége” – mondja Margarita, aki időnként vonatra ül, és egy-egy napra ellátogat Budapestre vagy Bécsbe, ahol barátjaival, sorstársaival közösen töltheti az időt.

CSAK EGY FOCICSAPAT HIÁNYZIK – NÁTÁN TÖRTÉNETE

Lassan nekem is indul a vonatom vissza Pestre. Mire elbúcsúszom Margaritatól, már besötétedett a faluban. Egy középiskolás-forma gyereket látok a központi épület mellett bandukolni – ekkor már szinte teljesen üres a korábban gyerekzsivajjal teli korzó. Nátán barátságosan és kitűnő angoljával mesél: Harkivból menekült ide édesanyjával, aki azóta visszatért Ukrajnába a 16 éves fiú kérésére, mert nem akarta, hogy az édesapja egyedül maradjon ott. A papa ügyvédként dolgozik, és nem hagyhatta el Ukrajnát. Nátán a terveiről azt mondja, hogy ő is ügyvéd akar lenni, mint az édesapja, és az érettségije után szeretne Angliába menni tanulni. Jelenleg a konyhán dolgozik: minden reggel 7-kor kezd, ő az egyik *mesgiách* (kóser-sági felügyelő – a szerk.). Leginkább a barátai és az iskolája hiányzik neki, és az, hogy a táborban egyelőre még nem sikerült kialakítani egy stabil focicsapatnyi társaságot, akikkel együtt játszhatnának. Amikor elhagyom a falut, a sarkon nyaralók éppen kerti sütögetésre készülnek. Száll fel a füst a grill fölött. Az illatokat talán még a szomszédos balatonszemesei vonatállomáson is érezni. Amíg itt várom a vonatom, a resti-büféből – ahogy azt illik a főszezon kellős közepén – jó hangosan szól Korda György remixelt slágere, a Reptér. Amikor végre beérkezik a vonat és fellepek rá, már mintha John Lennon Imagine dalát hallanám...

A válságok egy jobb világot hozhatnak el

„Aki teljesíti kötelezettségét, nem a sajátjából ad, hanem abból, amit az Örökkévaló azért bízott rá, hogy azt másoknak adja” – Menachem Mendel Schneerson rabbi. A Rebbe gondolatai nem csak Ros hájánakor aktuálisak, hanem az év minden napján. Ahogy a nehézségek is elkísérnek minket mindenkor, tudnunk kell, mi miért történik és mit tehetünk, hogy ezek ellenére is jobb emberek legyünk. Az újév közeledtével **KÖVES SLOMÓ**val, az EMIH vezető rabbijával beszélgetünk. *JUHÁSZ VALI INTERJÚJA*

– Nemrég nyitotta meg az EMIH a balatonörszödi menekültfalut az Ukrajnai Zsidók Hitközségének Szövetségével együttműködve. Hogyan halad a sok évig kihasználatlan üdülő felújítása, a további szálláshelyek és közösségi terek kialakítása?

– Ez egy nagy vállalkozás, amit áprilisban, néhány héttel a háború kitörése után kezdtünk el [Bővebben: Kóser menekültfalu a Balaton partján, 27. oldal – a szerk.]. Mivel sokkal nagyobb volt az igény, mint ahogy először gondoltuk, az összes épületet felújítottuk, nemrég pedig 80 konténerlakást is betelepítettünk, így most összességében több mint hatszáz embert tudunk ellátni. Jelenleg ez a legnagyobb ukrán zsidó menekülttábor a régióban, eddig nagyjából kétezer ember fordult már meg itt. Igyekszünk olyan légkört teremteni, amelyben a vallási szabályokat betartva tudják a zsidóságot megélni és a számukra megfelelő életmódot folytatni. Ennek szellemében van egy központi kóser konyha, napi háromszori étkezésre főzünk, a közösséget irányító rabbival imádkozhatnak az ott lakók. Próbálunk segíteni, hogy otthonosan érezzék magukat az emberek.

– Milyen háttérrel érkeznek ide a menekültek?

– Olyan emberekről van szó, akik pár hónappal ezelőttig saját egzisztenciájú polgárok voltak. Az ide látogatóba érkezők furcsállják, hogy milyen szép ukrán rendszámú autók állnak az udvaron. Aztán rájönnek, hogy az ide érkezetteknek ez az egyetlen vagyonuk, pedig néhány héttel azelőtt még biztos egzisztenciájuk volt, dolgoztak, vállalkozók voltak. Mostanra maradt egy szép autójuk, amivel átjöttek – csak pénzük nem maradt, hogy üzemanyagot vegyenek bele.

Szívszorító történetek vannak. Amikor pár hete ott voltam, találkoztam egy tízéves gyerekkel, aki Mariupolból érkezett. A szüleivel menekült el onnan, de ide csak egyedül jött, a szülei ideküldték, mert ők nem tudják elhagyni Ukrajnát. Sok tábor, amely a háború kitörésekor nyílt meg, vagy az a lehetőség, hogy különböző zsidó szervezetek szállodát béreltek, sorra megszűntek. Úgy látszott, hogy az első időszakban idemenekült emberek elhelyezésével ez a probléma megoldódott. Sokaknak véglegesnek tűnt a lakhelye, aztán mégsem lett az. Most főleg Ausztriából és Lengyelországból jönnek ide, vannak olyanok, akik nem végleges letelepedésben gondolkodnak, hiszen a férjük Ukrajnában maradt. Van olyan rabbi is, aki visszament Ukrajnába, de a családja itt van.

– Mi a helyzet a környező országokban?

– Ausztriában nagyjából száz családot fogadott be a hitközség, de az a probléma, hogy sokan például nem nagyon tudnak a kapott lakásból kihozni. Nincs nagyon ilyen hely a környező országokban, mint a mi menekültfalunk, ahol teljes kóser ellátást kaphatnak zsidó menekültek. Ez egy nagy vállalkozás a részünkről, de örülünk annak, hogy mi is tudunk ebben segíteni. Reméljük, hogy a háború nem fog örökké tartani, de amikor vége lesz, akkor sem lesz mindenkinek azonnal hova hazamenni.

– Közösségi szinten mit jelentenek az EMIH számára a megnövekedett kiadások?

– Ez az új helyzet elsősorban anyagi nehézséget okoz mindenkinek. Az EMIH intézményrendszere számára is komoly megterhelést jelent

majd a megnövekedett rezsi költségek kifizetése. A másik oldalról pedig a napi megélhetés sokkal nehezebb lesz, így nagyobb szükség lesz a karitatív segítségünkre. Várhatóan a népkonyhákon is meg fognak növekedni az igények a tél közeledtével. A nevelőszülői hálózatunkban is változásokra számítunk: az előrejelzés szerint a nevelőszülőkhöz vagy nevelőintézetekbe kerülő gyerekek száma is megnőhet, hiszen lesznek családok, ahol nem fogják bírni a költségeket és a nevelőszülőknek is nagy megterhelést jelent az árak emelkedése. Ezekre időben felkészülünk, hogy lehetőleg sérülésmentesen éljük túl ezt az időszakot.

- Kihátással van ez a közösségi életre is?

- Minden erőnkkel azon vagyunk, hogy az elért eredményeinket meg tudjuk tartani és tovább haladjunk a céljaink elérése felé. Tavaly három zsinagógát nyitottunk meg Budapesten, azóta ezek a zsinagógák sikeresen működnek. Idén felújítottuk a Vasvári Pál utcai zsinagógát és Debrecenben nyitunk egy új Zsidóházat egy kóser étteremmel.

- A nyár zárásaként idén is megrendezik a Zsinagógák Hete programsorozatát, azon belül is a már hagyományos Sólétfesztivált, ami minden évben sok embert vonz. Milyen üzenetet hordoz a jelen helyzetben egy ilyen közösségi rendezvény?

- Nagyon nagy erejük van az ilyen típusú rendezvényeknek. Ennek a hétnek az a célja, hogy minél több programmal vonjuk be a közösségi életbe azokat, akik nem járnak zsinagógába. A zsidósághoz való viszony ugyanis sok esetben inkább kulturális kötődés, így megpróbáljuk ezen keresztül behozni a közösségbe az embereket. A kultúrára kevesebb pénz jut – állami és személyes szinten is –, így ezen a téren is próbálunk új alternatívákat kínálni. Azt látjuk az elmúlt évek tapasztalatai alapján is, hogy van rá igény és szükség is van erre.

- Ahogy említette, az idei év újra súlyos helyzeteket hozott mindannyiunk számára. Mit tanulhatunk ezekből a kihívásokból?

- Amikor tavaly ilyenkor beszélgettünk, akkor azt mondtuk, hogy nehéz időnkön vagyunk túl, a Covid soha nem látott változásokat hozott az életünkbe, ezek közül nem mindegyik volt jó. Akkor nem gondoltuk, hogy idén egy európai háború adja az év „tematikáját”. De ahogy a Covid esetében, most is látszik, hogy sajnos az emberi természet olyan, hogy amikor jólétben élünk, akkor azt nem annyira értékeljük – személyes és globális szinten sem.

A Tóra azt mondja Mózes 5. könyve végén: „Meghíztál, megvastagodtál és majd azt mondd, hogy a saját kezű gyümölcse mindaz a jó, amit magadnak teremtettél.” Hajlamosak vagyunk arra, hogy a fejünkbe szálljon a dicsőség, így aztán nem baj, ha arra kerül a fókusz, ami igazán fontos, aminek komoly tétje van az életben.

- Mindannyian aggódunk a jövőnkért, a családunkért. Milyen útravalóval látta el minket Ros hátsáná közeledtével?

- Azt gondolom, hogy az új évre készülve meg kell erősítenünk a hitünket abban, hogy mindent az isteni gondviselés irányít, így a dolgok nem véletlenül történnek. Ezzel együtt nekünk is felelősségünk van abban, hogy hogyan fog alakulni a világ sorsa. A Tóra egyik legfontosabb része, József története azt mutatja nekünk, hogy nem szabad megijedni az ilyen helyzetekben. A világ nem úgy működik, hogy van a kezdet és a vég, hanem egyfajta ciklikusság figyelhető meg. Ebben pedig – ahogy József személyes és Egyiptom történetében visszaköszön – van egy rossz időszak, amelyről nem tudjuk, hogyan válhat jobbá, de pont ez a hanyatlás eredményezi a felívelést. Amikor Józsefet eladják a testvérei, akkor nagyon kétségbe van esve, hogy elvesztette az otthon melegét, az apjával való kapcsolatát, de a történet végén pont ez a záloga annak, hogy megmentse a családját és az apját. Ugyanígy, amikor meggyanúsítják azzal, hogy Potifárnéval szemérmetlenkedett és igazságtalanul börtönbe kerül, mindez a rossz eredményezi azt, hogy találkozik a fáraóval, aki aztán magas tisztségbe emeli.

Ez a ciklikusság része a világ rendjének, az életünknek, nem szabad megremélnünk. A válság előfeltétele annak, hogy utána egy még jobb világ következzen. Ha így szemléljük, akkor mi is pozitívabbak leszünk. Hiszen egy ilyen válságban nemcsak az a fontos, ami történik, hanem az is, hogy milyen perspektívából nézzük és hogyan reagálunk rá. Válságok mindig voltak, aki azt gondolta, hogy nem lesznek, naiv volt. Hála Istennek, hogy ez még nem mérhető ahhoz, amit a szüleinknek, a nagyszüleinknek, dédszüleinknek kellett megélniük.

Adja az Örökkévaló, hogy ez a válság legyen az utolsó, ami egyenesen elvezet a megváltáshoz!

Datolya, spenót, bárányagy

ROS HÁSÁNÁ ÉSZAK-AFRIKÁBAN

A Magrebnek nevezett földrajzi terület: Marokkó, Líbia, Tunézia, Algéria zsidó népességét magrebi vagy észak-afrikai zsidóknak nevezik. Konyhájuk rendkívül színes és változatos, fűszerei, alapanyagai sokszor nagy mértékben eltérnek az európai ízvilágtól. CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

A MAGREBI ZSIDÓK

A térségben már a római korban letelepedtek zsidók. A XIII. századtól kezdve egyre több zsidó menekült Spanyolországból és Portugáliából Észak-Afrikába és jelentős volt a francia befolyás is. A kultúrát egyéb elemek is színesítették, például azok a berber (marokkói) csoportok, akik néhány száz évvel ezelőtt tömegesen tértek be a zsidóságba.

1947 novemberében az ENSZ elfogadta a palesztinai brit mandátum felosztásának tervét, ami az arab világban elképzelhetetlen mértékű tiltakozást váltott. Az egyébként is zsidóellenes légkörben erőszakos támadások sorozata robbant ki. Ezek következtében az Izrael megalakulását követő években nagyjából 850 ezer zsidó menekült Izraelbe a Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiból, ahol őseik már évezredek óta éltek. Vagyonukat, földjeiket hátrahagyva, többnyire teljesen nincstelenül érkeztek az éppen csak létrejött zsidó államba. A kezdeti nehézségek után a menekültek az izraeli társadalom integráns részévé váltak. Az izraeli társadalom és kultúra sokféleségében ezen országok zsidóságának, különleges hagyományainak, ünnepeinek és természetesen gasztronómiájának is helye van, így a szinte teljes egészében megszűnt észak-afrikai zsidó közösségek kultúrája és konyhaművészete nagyrészt Izraelben él tovább.

Az alábbiakban e közösségek jellegzetes és – európai szemmel tekintve mindenképpen – különleges ros hásánái ételeiből mutatunk be olvasóinknak egy egész vascsorára valót.

SZIMÁNIM – A JELEK

A ros hásánái asztal első fogása, még mielőtt megízlelnék az ünnepre gazdagon, mazsolával, mézzel készített kalácsot, a *szimánim* – jelek. Ezek egy része általános elterjedt, mások speciálisan egy-egy területen váltak elfogadottá.

A tunéziai zsidók ros hásánái asztalán füge, alma és méz jelzi az édes évre való vágyakozást, a datolya pedig arra utal, hogy az ember emelkedjen olyan magasra, mint a datolyapálma, bűnei pedig tünjenek el örökre. A szezámaggal az erények gyarapodását kéri, a hal pedig a termékenységet szimbolizálja. A harsogó zöld spenótlevelek, melyeket fokhagymával ízesítenek és tojással összekeverve, omlettként sütnek meg, az életet jelképezik. Sokszor mézbe vagy cukorszirupba mártják fogyasztása előtt, hogy ezzel fejezzék ki az édes életre való vágyukat.

Az észak-afrikai közösségekben népszerűek a darált halból (vagy húsból) készített sűrű, fűszeres szószban megfőzött gombócok. A hal és a gombóc kerekége egyaránt alkalmassá teszi ezt az ételt arra, hogy az észak-afrikai zsidók ros hásánái asztalán előkelő helyet kapjon. A jelek között szerepel a világon mindenfelé a hal- vagy a bárányfej, melynek fogyasztásával azt fejezik ki, hogy elől menjenek, mint a fej, ne pedig hátul kullogjanak, mint a farok. Észak-Afrikában általában bárányfejet használtak e célra: a fejet kettévágták, a szemet és a fület eltávolították, meghagyták viszont a nyelvet és az agyat. Olajjal, fokhagymá-

FORRÁS: LARDERLOVE

SÁRGABARACKOS-SÜTŐTÖKÖS FELTÉT KUSZKUSZHOZ

A hozzávalók narancsos-aranyos színe azt a kívánságot fejezi ki ebben a tunéziai fogásban, hogy az új év bőségben, virágzásban teljen.

Hozzávalók: $\frac{1}{4}$ pohár földimogyoró- vagy más könnyű növényi olaj; $\frac{3}{4}$ pohár cukor; 1 nagy fej hagyma feldarabolva; 250 g édes sütőtök felkockázva; 250 g friss sárgabarack kimagozva vagy ugyanennyi aszalt, fél órára beáztatva; egy fél citrom leve

Forrósítsa meg az olajat a cukorral, míg a cukor karamellizálódni nem kezd. Dobja rá a feldarabolt hagymát és kevergetve főzze öt percen át. Adja hozzá a tökötet és a sárgabarackot, ízesítse a citromlével és öntse fel annyi vízzel, amennyi ellepi. Főzze mintegy 45 percen át, amíg lekvár jellegű állagot nem kap, ha kiszáradna, adjon hozzá kis adagokban vizet. Tálalja forrón vagy hidegen, a kuskusz mellett kis tálakban.

val és fűszerekkel bőven megszórták és a kemencében sütötték meg.

KALÁCSOK, KENYEREK

A jelek elfogyasztása után következik a lakoma, melynek központi eleme az ünnepi asztalon elengedhetetlen kalács. A tunéziai zsidók spirálisan megcsavarva és kör alakba hajtva sütik meg Ros hásánára, hogy emlékeztessenek az élet állandó változására és körforgására. Ros hásáná és Jom kipur, az engesztelőnap huszontöt órás böjtje között gyakran nyitott tenyeret formázó

Tunéziában spenótból, marhahúsból és babból készült a kuszkuszon tálalt tfiná pkalia. A spenót az életet, a jó életre való bepecsételést vágyát fejezi ki.

A marokkói zsidók *potake* nevű, spanyol eredetű levele sűrű, zöldségeket és hüvelyeseket egyaránt tartalmaz. Ros hásánára, különösen annak első estéjére sárgaborsóból és sütőtökből készült a potake. Fahéjjal, gyömbérrel, sáfránnyal ízesítették.

Egyes helyeken hússal vagy velős csonttal gazdagítva készült és volt, hogy sárgaborsó helyett csicscriborsót használtak.

SPENÓTOS CSICSERIBORSÓ

Ez a fogás gyakran kerül az észak-afrikai közösségekben az asztalra újévkor. A csicscriborsó a bőséget szimbolizálja, kerekége pedig azt jelképezi, hogy azt remélik, az évük kerek és egész lesz. A spenót frissessége az újdonságot, az életet képviseli.

Hozzávalók: 1 nagy hagyma, feldarabolva; 2 ek. napraforgó olaj; 250 g csicscriborsó, legálább két órára vagy egész éjszakára vízbe áztatva; 2 meghámozott és feldarabolt paradicsom; só, bors; 750 g spenót

A hagymát párolja az olajon puhára, adja hozzá a leszűrt csicscriborsót és a paradicsomot. Adjon hozzá annyi vizet, amennyi ellepi és főzze addig, amíg a csicscriborsó megpuhul. Amikor már kezd puhulni, ízesítse sóval és borssal, az elpárolgott vizet szükség szerint pótolja (a főzés vége

felé már nincs erre szükség, elegendő, ha annyi víz marad a zöldségeken, hogy ne égjenek oda). A megmosott, átvizsgált spenótot (a spenót hajlamos a bogarasodásra, ezért felhasználás előtt vízbe kell áztatni, majd levelenként átvizsgálni) szárítsa meg. Ha a száruk kemények, távolítsa el azokat. Tegye a spenótot a megfőtt, de még forró csicscriborsóra, fedje le szorosan, hogy a spenótlevelek megpárolódjanak. Ahogy a spenót néhány perc alatt összeesik, sózza meg, keverje össze és tálalja forrón.

tésztadarabot sütnek egy kerek cipó tetejére. Ez azt a kívánságot fejezi ki, hogy az ítélet, melyet az Örökkévaló minden egyes ember számára meghoz ezekben a napokban, számukra kedvező legyen. Ez a szokás elsősorban a Djerba szigetén élő, többségében kohén lakosság körében volt népszerű. A tésztát almával, mazsolával vagy mézzel gazdagítják az édes év reményében.

ÜNNEPI KUSZKUSZ

Az észak-afrikai közösségek körében a búzatöretből készült, zöldségekkel vagy hússal kínált kuszkus olyan alapvető étel, mely egy család asztaláról sem hiányozhat. Hétköznapokon egyszerűbb változatát készítik, azonban az ünnepeken hatalmas tálakat kínálnak fel belőle. Ros hásánára édes változatot készítenek, a kuszkus közepére halmozott finomságok között birs, édesburgonya és világos színű mazsola is helyet kap. Tartózkodnak viszont a sötét vagy fekete színű hozzávalóktól, így a sötét mazsola, az olajbogyó és a padlizsán ki van zárva az újévi lakomákról. Ilyenkor a kuszkuszt édesen is készíthetik, cukorral, fahéjjal ízesítve és mazsolával megszórva. Egy marokkói változat szerint Ros hásánakor bőségesen szórnak a tetejére pirosuló gránátalma-magokat abban a reményben, hogy a családban számos gyerek születik majd abban az évben.

HÚSFÉLÉK

A kuszkus mellett hús is kerül az asztalra. Érdekes, hogy a berber felmenőkkel rendelkező marokkói zsidó családok körében elsősorban ürühúst fogyasztanak Ros hásánakor. Észak-afrikai közösségekben népszerű a bárány- és borjúagy fogyasztása, elsősorban az újévi lakomákon.

A *minima* vagy *minina* elnevezésű, tojásos-citromos, csirkemellből készül tunéziai fogást piteként megsütve, hidegen, szeletelve tálalják. Ros hásáná alkalmából szintén borjú- vagy bárányaggyal gazdagítják, kifejezve azt a vágyat, hogy jó döntéseket hozzanak és mindig élen járjanak abban az évben, egy algériai változat szerint, melyet *meguenának* neveznek, csirke helyett zöldségeket: zöldborsót, felkockázott répát és vékonyra szeletelt gombát adnak az ecetbe áztatott és megtisztított agyhoz. Tunéziában gyakran borjúmájat ettek, melyhez köménnyel ízesített lóbabot ettek köretként.

DESSZERTEK

Az étkezéseket természetesen édesség zárja, melyben a méz és a datolya játssza a főszerepet. A világos színű mazsolával ízesített, mézes szirupban megfőzött tésztagombócok és a puha, szinte szétolvadó datolyába töltött mandulakrém az észak-afrikai ünnepi asztalok elengedhetetlen kellékei.

SZEFÁRD BÖLCS VAGY CSALÓ?

A NAGY MAGYARORSZÁGI TALMUDHAMISÍTÁS TÖRTÉNETE

Oberlander Báruch rabbi nagyívű munkája A nagy Talmudhamisítás Magyarországon nemrégiben jelent meg, és már most nagy érdeklődésre tart számot. A történész recenziójában mutatja be a kalandos történetet. HARASZTI GYÖRGY ÍRÁSA

RÉGÉSZETI LELETEK ÉS FELFEDEZÉSEK KORA

A megnövekvő érdeklődés nyomán a 19. század második felétől egymást érték a Tanach [zsidó biblia – a szerk.] és a Talmud világát új fénybe állító nagy régészeti leletek és kézirat-felfedezések, közéleti leletek. A felfedezések felfokozott légkörében a 20. század elején mind a hagyományhű rabbinikus körökben, mind a „Wissenschaft des Judentums” művelői között szenzációkét hatott a hír, hogy egy magát Slomó Jehudá Friedländernek nevező, Szatmárnémetiben élő vallástudós azt állította, hogy megtalálta a jeruzsálemi Talmud Kodásim (Szentségek) rendjének elveszettnek tartott négy traktátusát. Chulin (Közönségesek), Böchorot (Elsőszülettek); 1907 Zváchim (Vágóáldozatok), Áráchin (Becslések).

Azokon a Misna részeken kívül, melyekhez soha nem szerkesztettek Gemárárt, van olyan rész a Talmudban, amely

talán létezett valamikor, de elveszett, és ma nem áll rendelkezésre. Így a Jeruzsálemi Talmud Kodásim rendje sem ismeretes, annak ellenére, hogy több híres vallási szerző nyilatkozata, vélekedése szerint eredetileg nem hiányzott ez a rend. A későbbi tudósok között megoszlanak a vélemények, hogy ez a rend elkészült-e valaha és csak elveszett, vagy soha nem is létezett. A Talmud értelmezésével való foglalkozás és a klasszikus vallási irodalom elveszett részei utáni kutatás nem csupán a hagyományörző rabbinikus körök érdeklődésének előterében állt, de a múlt század felvilágosult zsidó tudósainak, a mászkilimnek is kedvelt foglalatossága volt.

Ebben a légkörben tette közzé Friedländer – egy senki más által nem látott középkori kézirat alapján – 1909-ben, Szinérváralján a négy traktátust, meghirdetve két további rész – a Mönáhot (Ételáldozatok) és a Tmurá (Elvcserelés) – publikálását is. A kiadvány iránti kezdeti lelkesedésbe szinte az első pillanattól fogva a hitelességet megkérdőjelező hangok vegyültek, amelyek rövidesen uralkodóvá váltak és a karöltve járó anyagi csóddal párosulva lehetetlenné tették a folytatást.

A szövevényes történet Oberlander Báruch rabbinak a közelmúltban megjelent (Budapest: Re: Publikáció Kiadó, 2001), közel 600 oldalas, gazdagon illusztrált, a legapróbb részletekre is kiterjedő könyvében (A nagy Talmudhamisítás Magyarországon: Megtalálta-e Slomó Jehudá Friedländer a Talmud elveszett köteteit a múlt század fordulóján?) olvasható. A szerző a KERT, Közép-Kelet Európai Rabbik Ta-

nácsa elnöke, a Budapesti Ortodox Rabbinátus vezetője, a mű maga eredetileg PhD. disszertációnak készült.

FRIEDLÄNDER TÖRTÉNETE

Tanulságos részletesebben is felidézni a hírhedt Talmudhamisítóként számon tartott és elrettentő példaként emlegetett kalandor Friedländer életét és hamis „Jerusalmi”-jának történetét.

A későbbi Friedländer valamikor a 19. század hatvanas éveinek második felében Zuszje (becenevén Zuszke) Ráchel Léász (nagyanyja, Ráchel Lea után) néven született az Orosz Birodalom fekvő Besanankovicsiben (ma Belorusszia). Saját állítása szerint korán árvaságra jutott, fiatal éveitől 18 éves koráig legalább nyolc éven keresztül a hírneves volozsini jesivában tanult, majd a katonai szolgálat elől Németországba szökött. 1888 és 1895 között az elzászi Mühlhausenben (ahol magyarországi származásának mondta magát), majd más német városokban élt. Legkésőbb 1900-ban átköltözött a történelmi Magyarországra, többek között Verbón, Vácott, Tekén, Kolozsváron, majd 1905 nyarától halálig (1924. január) tartósan Szatmáron, illetve Szatmárhegyen tartózkodott. Vándorlásai alatt több foglalkozást is űzött, Németországban lopásért körözték. Nem utolsósorban házasságszédelgő volt, többször nősült anélkül, hogy elvált volna, ismételten elhagyva új és újabb családját. Szinte annyi nevet használt, ahány városban megfordult; itt dr. Züssmann, ott dr. Weiss, abban a városban dr. C. S., más városban pedig dr. Lev/Leib Friedländer magyarországi származású mühlhauseni rabbi... A 20. század elejétől szép askenáz neve ellenére „igaz szefárdi származásának „Szmó Jehudá SZÁT”-nak (szfárádi táhor = tiszta szefárd) titulálta magát.

Kihasználva valóban impozáns vallási tudását, jesivai vitákban edzett éles elméjét, szónoki képességeit, a kalandorokra általában jellemző jó emberismeretét, meggyőzőképességét, személyes varázsát, nagy tóratudósnek tűnt, akinek kijár a bölcs jelző. Vándorlásai alatt számos zsidó közösségben megfordult, prédikált, tanított, de ambíciói ennél többre sarkalták, dicsőségvágyában széles körű elismertségre és nem utolsósorban vagyona vágyott, igaz, az utóbbira elsősorban azért, mint írja (higgyünk neki?!), hogy egész életét – anyagi gondoktól mentesen – a Tóra tanulmányozásának szentelhesse.

FRIEDLÄNDER EGYÉB MŰVEI ÉS A FOGADTATÁS

Az olvasóközönség Friedländer nevét 1889-ben, tizennyolc évvel hamis Talmudjának közzététele előtt ismerhette meg. Ebben az évben adta ki az első – nevével egyértelműen összekapcsolt – könyvet Pozsonyban. Ez a mű – az állítólagosan birtokában lévő régi szefárd kéziratok alapján – a Zráim (Vetések) rend Toszeftája volt, saját magyarázataival. A következő évben megjelentett egy újabb kötetet.

A könyveket a hozzáértő kortársak heves bírálattal fogadták. Friedländeret hamisítással, tudatlansággal vádolták, részben mert olyan olvasatokra hivatkozott, amelyeket, állítása szerint, régi kéziratokban talált, azonban ezeket nem volt hajlandó megmutatni. (Későbbi magyarázatában mégis feltárja a kéziratok eredetét és elmondja, hogy milyen csodálatos módon jutott birtokukba. Látni fogjuk, hogy a rejtélyes kéziratok ismételten visszatérnek majd későbbi hamisítói pályafutása során.) Bár Friedländer álszemélyiséget teremtve (ez is jellemző lesz rá a későbbiekben) közzétett egy durva, vádaskodó, kifejezetten sértő hangú válaszlevelet, úgy tűnik, a kemény bírálatok oly mértékben aláaknázták tekintélyét, hogy képtelen volt további Toszefta köteteket kiadni. A már megjelent két kötet sem vált széles körben ismertté: eszmefutatait, értelmezéseit nem szokás idézni.

1905-ben a hamis Talmudkötetek előfutáraként közreadja a Jeruzsálemi Talmud Jövámot (Sógorházasság) traktátusát saját kommentárjával (Szinérváralja, 1905). A könyv előszavában kinyilvánítja, hogy ő igazából nem valódi „Friedländer”, ez csupán az álneve, ő a „tisztaszezárd”, az Algazi családból. Annak kihangsúlyozása, hogy ő egy kis-ázsiai gyökerekkel rendelkező szezárd család sarja, megerősítő bizonyítékul kellett szolgálnia, hogy alkalma volt ősi kéziratok felfedezésére. Visszatekintve úgy tűnik, hogy Friedländer a Jövámot kötetet csak kis példányszámban adta közre, kizárólag azok között a rabbik és tudósok között terjesztette, akiket meg akart nyerni a későbbi hamis Tamudkötetek kiadásának elfogadásához.

TÁMOGATÓK ÉS KRITIKUSOK

Bár az 1907 januárjában megjelent első kötet és folytatása kezdetben a galíciai és magyarországi ortodox rabbik és a „Wissenschaft des Judentums” szellemében munkálkodók körében több támogatóra talált, az első kételyek már 1907 tavaszán felmerültek. Azt vélelmezték, hogy Friedländer nemcsak a kommentárokat írta, hanem a főszöveg is az ő műve, sőt a könyv kiadását támogató rabbikus ajánlásokat is meghamisította. A rég elveszettnek hitt, most úgymond megtalált „Jeruzsálemi” szövegében olyan részleteket találtak, amelyek kételyeket ébresztettek a textus hitelességét illetően. Rövidesen a kételyek csak fokozódtak. Megkérdőjelezték a közzétevő identitását, erkölcsi hitelét, az állítólagos szezárd kézirat eredetiségét (néhányek jóhiszeműen azt is megengedték, hogy egy hamis kézirat magát Friedländer is megtévesztette, ő csak így találta), és nyomatékosan felszólították, tisztázza a kézirat tulajdonosainak kilétét és címét. Górcső alá helyezték a „Jeruzsálemi” stílusát is.

Ugyanakkor még a nagy Talmudtudós, Dov Baer Ratner (1852–1917) rabbi, a talmudi irodalom kutatója is elismerte a hamisítás magas színvonalát, megjegyezvén, hogy „Nem lehet elsiklani afölött, hogy a szerkesztő valóban nagy tettet vitt véghez ezzel a munkával. Ha bevalotta volna, hogy ez saját keze gyümölcse, bizony dicsérték volna őt az összes bölcs szívűek... Csakhogy vétkezett ez a szerkesztő azzal, hogy meg akarja téveszteni az egész világot, azt állítván, régi kéziratra lelt.”

A kritikákra írott – szokása szerint álneven megjelentetett – válaszában Friedländer rosszállását fejezte ki, mert egyes bírálóinak stílusa nem a jesivák vitán alapuló stílusa volt, hanem akadémikus kritikai szövegelemzés. Csalódva a világi tudósok elmaradó támogatásában, egyre inkább az ortodox rabbik felé fordult. Kifejezte azt a óhaját, hogy a rabbikus társadalom hagyja abba a kézirat felfedezésének fészegetését, és térjenek át az „elmélyült szemlélésre”, vagyis úgy tanul-

mányozzák művét, mint ahogy a Babilóniai Talmudban mélyednek el, kérdezve, válaszolva, a hátsó logikát elemezve.

Még javában folytak az első kötet hitelességének kérdésében fellángolt viták, amikor a szinérváraljai nyomdából 1909 októberében kikerült a második kötet a „Jeruzsálemi” Kodásim rendből, a Zváchim-Éráchin traktátusok. Friedländer nem bízott semmit a véletlenre. A címlap hátoldalán a régi kézirat egy lapjának másolata található, amelyen olvashatatlan sorok láthatók és a cím: „a kézirat képe”, alatta „Jeruzsálemi, Kodásim rendje az 1212. évből (695 éves)”.

1911-re a galíciai és magyarországi rabbik többsége már elfordult a „Jeruzsálemi” támogatásától, ami a nyomdája anyagi csődjével párosulva Friedländer további talmudkiadási terveinek megghiúsulását eredményezte.

FRIEDLÄNDER BUKÁSA

Friedländer tevékenységét kezdetben megkönnyítette, hogy ebben a korban fellendült az elveszett, csak hírből ismert kéziratok utáni kutatás és fontos kéziratok kerültek napvilágra. Bizonyos szempontból Friedländer egyenes folytatója a hozzá hasonló korábbi tevékenységének, azzal az óriás különbséggel, hogy nem elégedett meg a vonatkozó helyek összegyűjtésével, hanem ragaszkodott ahhoz a megtiszteltetéshez, hogy ő legyen magának a Jeruzsálemi Kodásim rendjének felfedezője. Ez a törekvése vezetett végül a bukásához. Friedländer igyekezett a műve elbírálásában mérvadó mindkét világban, rabbikus és akadémikus oldalon is. Mint maga írta bár az egészet „...rabbikus köntösben prezentálom, mégis a kommentárok logikával és tudománnyal vannak teli.” A rabbiktól elismerést, a tudósoktól pedig szakmai és anyagi támogatást várt. Ám épp ezen a kettősségen bukott el: kiderültek hamisításai, és mind a két táborban elfordultak tőle.

„A NAGY TALMUDHAMISÍTÁS MAGYARORSZÁGON” ÉRTÉKELÉSE

A történet megismerése után az olvasó ítélje meg, hogy Oberländer egy kicsit maga is hatása alá került Friedländer lenyűgöző személyiségének vagy sem, az biztos, hogy a téma iránti speciális érdeklődése miatt fiatalok óta gyűjti a tevé-

kenységére vonatkozó adatokat. Oberlander munkája nyomán bizvást állítható, hogy a tárgyalt korszak mélyen átért zsidó szellemiségének és vallástudományi világának ő az egyik legjobb ismerője Magyarországon. Talán nem meglepő, hogy ő is kettős kötelékben alkotta meg művét. Teljességgel otthon van a hagyományos rabbinikus gondolatvilágban, érvelésben, ugyanakkor – jól mutatva az örökké változatlanok hirdetett ortodox szellemiség egyik fő irányzatának rugalmas alkalmazkodó-képességét a modern világban felmerülő kérdésekre – bőségesen él a „Wissenschaft des Judentums” által kikovácsolt eszközökkel. (Gondoljuk itt például a Friedländer előtti fontosabb, kétes hitelességű, kiadványok ismertetésére vagy a legújabb kori ugyan csak megkérdőjelezett régészeti „felfedezések” bemutatására.)

Negyela László, a Re: Publikáció Kiadó vezetője által példásan szerkesztett, gazdagon illusztrált kötetben csak néhány a laikus olvasónak fel sem tűnő, de a történetiséget ignoráló hiba akad. Az egyik ilyen a nevek átírása. Gyakran például az angolszász sh írásmód szerepel a magyar s helyett stb., a szláv helynevek írása is problematikus. A helyneveknél célszerűbb lett volna a korabeli német alakokat használni, amelyek akkoriban a térségben uralkodó német nyelvvél együtt (elegendő csak Friedländer leveleinek fotókópiáit nézegetni) a legelterjedtebbek voltak. A galíciai (ma nyugat-ukrajnai) nagyváros neve (ma Lviv) örökre Lemberg formában rögzült a magyar köztudatban; a Lwów elnevezés lengyel alak, csak a két világháború között volt hivatalos használatban. Több rabbi halálzási dátumánál tévesen 1944. július szerepel június helyett. Ezeket az idős embereket – kit-kit lakhelye szerint – a május 15-ét követő 5-6 hét alatt deportálták Auschwitzba, és beérkezésük után rögtön megölték őket, így júniusban már bizonyosan nem éltek.

A könyv szövegében az „aguna” kifejezés ismételtelen „szalmaözvegyként” kerül magyarázatra. A Magyar Zsidó Lexikon jól ismert definíciója szerint az aguna „olyan asszony, aki férjének eltűnése miatt elhagyatottan él és új házasságot nem köthet, mert nem tudja elfogadható bizonyossággal kimutatni az eltűnt férj halálát. /.../ ez tehát azt az állapotot fejezi ki, amely asszony számára a törvényes új házasságkötést lehetlenné teszi. Ez az akadály csak akkor szűnik meg, mikor az eltűnt férjet kétségtelen tanúvallomások alapján holtta nyilváníthatják. Amíg ez meg nem történt, addig az eltűnt férjet élőnek kell tekinteni és e miatt a feltételezett körülmény miatt csak szabályszerű válás után köthetne új házasságot az A. A válás azonban lehetetlen ilyen esetben, mert a zsidó házasságjog nem engedi meg egyoldalú nyilatkozat alapján a házasság felbontását. A válás csak abban az esetben érvényes, ha abban a férj is közreműködik, tehát akkor csupán, ha ő maga adja át az asszonynak a váló levelet, vagy ha megbízottjával küldi azt el az asszonynak.” A német Stroh Witwe, angol straw/grass widow(er) kifejezések tükörszava, a „szalmaözvegy” ezzel szemben magyarul olyan férfit vagy nőt jelent, aki házastársa átmeneti távollétében vígan éli a világát, cseppet sem búslakodik, sőt. Nyilvánvaló, hogy a két fogalom nem fedi egymást.

Még egy apró, de zavaró hiányosság. Az illusztrációk között a könyvben szereplő valamennyi rabbi, tudós arcképe megtalálható. Látható Friedländer szatmárnémeti síremlékének fotója is. Portréja azonban sajnálatosan hiányzik. Bármit is gondolunk róla, egy fényképre talán ő is rászolgált. [Oberlander rabbi megkeresésünkre elmondta, hogy bár Friedländer unokájával is felvette ez ügyben a kapcsolatot, hiteles portrét nem sikerült szerezni róla. – a szerk.]

ÖSSZEGZÉSÜL

Sok olvasó számára talán mégis a legnagyobb élmény a magyarul először olvasható rabbinikus érvelések, vallástudományi hivatkozások hatalmas korpusza (csak a jegyzetek száma jóval 1250 felett jár), amely azok számára is élvezetessé teszi a könyvszetileg is impozáns munkát, akik csak az egyes részletek iránt érdeklődnek.

Áttekintve az egész történetet, a legnagyobb rejtély, mi vezette Friedländeret, hogy egy ilyen nagymértékű hamisításra adja fejét. Egyesek szerint leginkább az anyagi és erkölcsi haszon reményében tette, mivel a „Jerusálemi” szerzői jogával nagy vagyona és hírnévre tehetett volna szert. Mások szerint az utánzásban és hamisításban megnyilvánuló hihetetlen tehetsége ily módon keresett utat az önmegvalósításra; személyes kedvtelésből cselekedett. Bárhogy is legyen, a motiváció már mindörökké rejtély marad, mert, ahogy mondani szokás, a csaló szívét nem lehet kutatni.

A tizenkét kút és a napsugár

DÉNES ANNA MESÉJE

Réges-régen, amikor még állt a Szentély, a zsidók évente háromszor zárandokoltak fel Jeruzsálembe, hogy ott áldozatot mutassanak be Istennek. Egy ilyen alkalommal történt, hogy a városban szinte teljesen elfogyott az ivóvíz, és az ott tartózkodó zárandokok, akárcsak a város lakói, szomjaztak. Senki nem tudta, honnan szerezhetnének vizet. Ekkor Nakdimon ben Gurionnak merész ötlete támadt. Elment egy gazdag emberhez és azt mondta neki: „Add nekem kölcsön tizenkét kútid vizét a zárandokok számára. Később visszaadom neked az összes vizet. Ha pedig nem tudnám a megállapított napig visszaadni a vizet az utolsó cseppig, akkor tizenkét mérő ezüstöt adok helyette.” A gazdag ember ráállt, megegyeztek abban, hogy pontosan melyik napon kell visszajuttatnia a kölcsön kapott vizet és az alku megkötött.

A zárandokok rendkívül hálásak voltak Nakdimonnak, boldogan itták a friss vizet, bemutatták az előírt áldozatokat az Örökkévalónak, majd az ünnep végeztével hazatértek. Teltek-múltak a napok, Nakdimon egyre gyakrabban tekintgetett az égre, hogy vajon gyülekeznek-e már az esőfelhők, de az ég kékebb volt, mint valaha, a nap pedig ragyogóbban sütött, mint bármikor máskor. Esőfelhőnek nyoma sem volt. Nakdimon azonban nem csüggedt, rendületlen hittel bízott Istenben.

Ahogy az már lenni szokott, az idő nem állt meg, és elérkezett az a nap, amikor vissza kellett adnia a vizet. A gazdag ember korán reggel elküldte egyik szolgáját Nakdimonhoz, hogy figyelmeztesse: „Add vissza a vizemet az utolsó cseppig, vagy fizess meg az ezüstöt, amit cserébe ígértél”. Nakdimon magabiztosan felelt: „Még van időm. Az egész nap az enyém”. Amikor a nap már delelőn járt, ismét visszatért a szolga: „Add vissza a vizet, vagy fizess meg a tartozásodat” – adta tovább ura üzenetét. Nakdimon nyugodtan válaszolt: „Még bőven van időm”. A szolga távozott, ám néhány órán belül ismét visszatért, vizet vagy pénzt követelt, Nakdimon pedig azt üzenté, hogy még van ideje.

A gazdag ember már előre dörzsölgette a tenyerét: „Csak az időt húzza ez az alak. Mindaddig egyetlen csepp eső sem esett. Hogyan lenne hát lehetséges, hogy most hirtelen annyi eső hullik, hogy mind a tizenkét kútamat megtöltsi?” – azzal hívatta a szolgáit és vidámságában a fürdőbe kísértette magát. Ugyanebben az időpontban Nakdimon belépett a Szentélybe. Beburkolta magát a táleszába és imádkozni kezdett Istenhez: „Világ Ura! Te, aki az ember legkisebb gondolatát is ismered, még azokat is, melyek mindenki más előtt rejtve maradnak, Te tudod, hogy nem azért cselekedtem, hogy dicsőséget szerezzek magamnak vagy az apám házában. Egyedül Neked akartam dicsőséget szerezni, hogy a pa-

rancsodra Jeruzsálembe zárandokló zsidóknak elegendő vize legyen”. Nem telt bele egy perc sem, máris sötét fellegek gyülekeztek az égen és hatalmas, sűrű cseppekben szakadni, ömleni kezdett az eső. Annyira zuhogott, hogy a tizenkét kút hamarosan nemcsak, hogy megtelt, de még túl is csordult. Mire a gazdag ember kilépett a fürdőből, már el is állt az eső.

Ekkor odalépett hozzá Nakdimon ben Gurion, és azt mondta: „Uram, megadtam a tartozásom. Most arra kérek, fizess meg azt a vizet, amit a tizenkét kút vizén felül kaptál”. Az uraság haragra gerjedt. Nem elég, hogy ez az ember imáival elérte, hogy esni kezdjen az eső és ezért elesett a várva várt ezüsttől, még ő követel pénzt? Hangosan azonban ezt mondta: „Tudom, hogy a Szent, legyen a Neve áldott, csakis miattad változtatott a világ folyásán és a természet rendjén. A pénzt azonban mégis ki kell nekem fizetned, ugyanis a nap már alászállt a látóhatáron, vagyis nem teljesítetted a megbeszélte időre a megállapodásunkat.”

Nakdimon erre visszatért a Szentélybe, ismét beburkolózott a táleszába és megint csak

imádkozni kezdett: „Világ Ura! Tedd nyilvánvalóvá mindenki számára, hogy vannak olyanok ebben a világban, akiket különösen szeretsz.” A felhők azonnal eloszlottak, kitisztult az ég és a napsugarak szokatlan erővel törtek át a szűrkeségen. A gazdag ember megértette, hogy Isten csodát tett Nakdimon és az egész zsidó nép érdekében, és így szólt: „Ha a nap sugarai nem törtek volna át a felhőkön, még mindig követelném tőled a fizetést. Így azonban tudom, hogy az Örökkévaló a te oldaladon áll, lemondok hát a pénzről.”

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

Az Ön számára az Olajág Otthonok nyújtják a legoptimálisabb életformát,

amennyiben az alábbiak közül egy vagy több pont is igaz Önre:

- ♦ hosszú távú, biztos lakhatási körülményekre vágyik,
- ♦ szeretné megőrizni az önállóságát, függetlenségét, szabad mozgását,
- ♦ hozzátartozói távol élnek Öntől vagy elveszítette őket,
- ♦ nem akarja terhelni a családját a mindennapi problémákkal, egészségügyi gondokkal,
- ♦ Ön hosszabb-rövidebb ideje egyedül maradt,
- ♦ magányosnak érzi magát, közösségre vágyik,
- ♦ nehezere esik a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, egyéb napi teendők,
- ♦ a folyamatos egészségügyi felügyelet biztonságot jelent Önnek,
- ♦ szeretne hasonló korúakkal ismerkedni, barátkozni, közös programokon részt venni,
- ♦ szereti tartalmasan tölteni a szabadidejét.

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyögmasszőr, sószoba, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

TRANZGENERÁCIÓS

TAPASZTALÁSOK
A HOLOKAUSZT

2.-3.-4. GENERÁCIÓJÁNAK
ÉLETÉBEN

SORSRÓL

SORSRA 2.

SZEPTEMBER 15. 18:00
ZSILIP

2022. SZEPTEMBER 23.

UNPLUGGED&UNRECORDED

TALK SLO.

KÖVES A RABBIT

DIGITÁLIS FÜGGŐSÉG

KÖVES SLOMÓ VENDÉGE:

DR. BERNSCHÜTZ MÁRIA

MÉDIA-, GENERÁCIÓKUTATÓ

